

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ VE DAĞLIK KARABAĞ UYUŞMAZLIĞI

Ömer Göksel İŞYAR*

This essay, discusses how Nagorno-Karabagh issue has become of strategic importance of policy means they use to balance different actors. The study argues that the issue is of great importance especially for the pipeline projects that link Azerbaijan oil to western markets. It also states that although there are controversial views concerning Azerbaijan in the US, there is a growing tendency in supporting Azerbaijan against Armenia.

Giriş

Amerikan dış politikası açısından genel olarak Kafkasya Bölgesinin, ve dar anlamda ise Dağlık Karabağ uyuşmazlığının önemi giderek artmaktadır. Şüphesiz bu süreçte, Eylül 1994'te imzalanan petrol işletim antlaşmasıyla kurulan AIOC (Azerbaycan Uluslar Arası İşletim Şirketi) Konsorsiyumunun faaliyete geçmesinin büyük etkisi olmuştur. Dört Amerikan Petrol Şirketi, Amoco, McDermott, Unocal ve Pennzoil, bu Konsorsiyuma ait hisselerin %43.8'ine sahiptirler.

Dağlık Karabağ uyuşmazlığı ile Azerbaycan'ın açık denizlerle bağlantısının olmamasından dolayı, çıkarılacak petrolün batı piyasalarına, boru hatları ile taşınması meselesi arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. İsimleri ana petrol ihracatına dair olası güzergâh seçenekleri arasında sıkça geçen, Bakü-Novorossisk, Bakü-Supsa, Bakü-Tiflis-Ceyhan, Bakü-(Novorossisk ya da Supsa)-Burgaz-Alexandropolis gibi projeler bazında kıyasıya bir rekabet

.....
: **Dağlık Karabağ**
: **uyuşmazlığı ile**
: **Azerbaycan'ın açık**
: **denizlerle bağlantısının**
: **olmamasından dolayı,**
: **çıkarılacak petrolün batı**
: **piyasalarına, boru hatları**
: **ile taşınması meselesi**
: **arasında doğrudan bir**
: **ilişki bulunmaktadır.**
:

* Uludağ Üniversitesi, Uluslar Arası İlişkiler Bölümü, Yrd. Doç. Dr.
Avrasya Dosyası, İstihbarat Özel, Yaz 2002, Cilt: 8, Sayı: 2, s. 385-426.

yaşanmıştır. Çalışmamızdan birkaç ay önce, Konsorsiyum, ABD Hükümetinin de açıkça desteklediği, Bakü-Tiflis-Ceyhan hattı projesine yeşil ışık yakmıştır.¹ Diğer seçenekler şimdilik tamamıyla gündemden kalkmadıysa bile, büyük ölçüde önemleri azalmıştır.

ABD açısından en dikkat çekici seçeneklerden biri de, Dağlık Karabağ ve Ermenistan üzerinden geçip, Ceyhan'a giden güzergâhtır. Bölgeye barış getirebileceği umularak plânlanan bu boru hattının hayata geçebilmesi için, Azerbaycan ve Ermenistan'ın bu seçenek üzerinde ve dolayısıyla Dağlık Karabağ uyuşmazlığı konusunda anlaşmaya varmaları gerekmektedir. Takdir edileceği üzere, Dağlık Karabağ uyuşmazlığı ve bölgedeki diğer mevcut ya da potansiyel uyuşmazlıklar, Bakü-Tiflis-Ceyhan hattı için de tehdit unsuru olabilirler. Bunun için, ABD sadece Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki ateşkesin devam ettirilmesini veya bu spesifik uyuşmazlığın çözülmesini değil, bunun da ötesinde Kafkasya Bölgesi'ndeki tüm uyuşmazlık konuları üzerinde genel olarak uzun ömürlü ve köklü bir barışın tesis edilmesini desteklemektedir.

Transkafkasya'daki Uyuşmazlıklara Yönelik Günümüz ABD Dış Politikasının Temel Öncelikleri

Genel olarak ABD dış politikasında, Transkafkasya'daki bölgesel uyuşmazlıkların çözümüne yönelik benimsenen öncelikler şu şekilde belirtilebilir:

- *Uluslar Arası Örgütlerin Etkinliğinin Sağlanması ve Özel Nüfuz Alanları Oluşumunun Engellenmesi:* Uyuşmazlık yönetiminde uluslar arası aktörlerin etkin olmasının gerek Moskova tarafından gerekse diğer bazı büyük güçler tarafından istenmemesi (değişik uyuşmazlık konularında), bu örgütlerin gelecekteki uyuşmazlıklarda, ara bulucu olarak güvenilirliğini daha fazla tahrip edebilecektir. ABD ve diğer büyük güçler, dikkatlerini ve kaynaklarını eski Sovyet coğrafyasındaki uyuşmazlıklara yöneltmeyecek olurlarsa, yeni uluslar arası ortamda kolektif güvenlik umutları sönebilir. Rus etki alanı olarak ya da Amerika'nın çıkarlarına aykırı bir şekilde, bir başka devletin nüfuz alanı olarak yeni teşekküllerin ortaya çıkması, bölgesel ve büyük güçlerin dâhil olacakları yeni bir büyük

¹ Bknz. Robert M. Cutler, "The Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline: Off The Drawing-Boards And Into The Field", *Central Asia Caucasus Analyst*, (24 Ekim 2001), s. 3.

oyunun siyasî anlamda da oynanmasına sebep olabilir.² Bu durumda, diğer devletler de kendi etki alanlarını kurmak isteyebilirler. Dolayısıyla en başta Amerika böyle bir durumun gerçekleşmesini arzu etmemektedir.³ Amerikan Dışişleri Bakanlığının 'Yeni Bağımsızlığını Kazanan Devletler İçin Özel Temsilcisi' Stephen Sestanovich, 30 Nisan 1998 tarihli bir kongre oturumunda şunu ifade etmiştir: "ABD, post-Sovyet bölgesinde her türden nüfuz alanının daima açık bir düşmanı olmuştur."⁴ Amerika'nın, çıkarlarına ters yöndeki böyle bir gelişmeyi engelleyememesi, devletler arası uyumsuzluklarda, uyumlu uluslar arası çabaların zayıflamasına neden olabilir.

- *Demokratikleşme ve Serbest Piyasa Düzeninin Tesisi:* Haklı sebeplerle de olsa (Rusya'nın toprak bütünlüğünü koruması gibi) etnik uyumsuzlukların kuvvet kullanarak bastırılması, bölgede istikrarlı demokratik sistemlerin kurulmasını engelleyecektir.⁵ Amerika, bu önceliği, "demokrasiler arasında ve ticarî ortaklıklarda savaş olmaz" şeklindeki "*cumhuriyetçi liberalizm*" ilkesinden hareketle kabul etmektedir. ABD, bölgede serbest piyasanın gelişmesinin önündeki temel engel olarak Azerbaycan ve Türkiye'nin Ermenistan ve Dağlık Karabağ'a, Ermenilerin de Nahçıvan'a fiilen uyguladıkları ambargoyu görmüş ve bu tip politikaları zaman zaman tarafsızlığını kaybederek de olsa, cezalandırmaya çalışmıştır. Amerikalı karar vericiler, stratejistler ve diplomatlar demokratikleşmeye verdikleri önemle, esasında kısa ve basit bir sürecin ötesinde, uzun, karmaşık ve çetrefilli bir görüşme maratonunun ortaya çık-

² Rus diplomatlar, zaten iki büyük devlet arasındaki, bölgesel enerji kaynakları üzerine süre giden rekabeti belirtmek için "Yeni Büyük Oyun" tabirini kullanmaktadırlar. Gail Lapidus, "Central Asia in Russian and American Foreign Policy after September 11, 2001", *Central Asia and Russia: Responses to the 'War on Terrorism'* panelindeki tebliği, The Institute of Slavic, East European, and Eurasian Studies ; the Berkeley Program in Soviet and Post-Soviet Studies ; the Caucasus and Central Asia Program and the Institute of International Studies at UC Berkeley, (29 Ekim 2001), s. 3.

³ Bknz Stephen Blank, "American Grand Strategy and the Transcaspian Region", *World Affairs*, (Sonbahar, 2000), Cilt. 163, Sayı. 2, <http://ehostvgw5.epnet.com/fulltext.asp>.

⁴ S. Cherniavskii, "Southern Caucasus in NATO Plâns", *International Affairs: A Russian Journal*, Cilt. 44, Sayı. 6, (Aralık-Ocak, 1998-1999), <http://www.ciaonet.org>.

⁵ Fred Wehling, "Introduction", Fred Wehling (der.), *Ethnic Conflict and Russian Intervention in the Caucasus*, (University of California at Davis: Institute on Global Conflict and Cooperation), (August, 1995), <http://www.ciaonet.org> ; Ancak yanlış bir algımanın eseri de olsa, bölgede faaliyet gösteren petrol şirketlerinin demokratikleşmeye zarar verdikleri yönünde yaygın bir kanaat mevcut. Özellikle Aliyev'e muhalif kesimler, yaklaşık % 50 gibi yabana atılamayacak bir oranda, Batılı petrol şirketlerinin, demokrasiden ziyade diktatörlüğü desteklediklerini düşünüyorlar. Buna göre, Batılı petrol şirketleri, Aliyev'den gelebilecek misillemelerin endişesiyle, muhalefetle iş birliğine girmekten kaçınmaktadırlar; ancak buna rağmen, aynı kesimlerin Amerikalıları, Avrupalılara nazaran, insan haklarına daha saygılı olarak algıladıkları görülmüştür. Bkz. Daniel Heradstveit, *Local Elites meet Foreign Corporations, The Examples of Iran and Azerbaijan*, Working Paper, Sayı. 617, (Norwegian Institute of International Affairs), (Haziran, 2001), ss. 6-7.

masına neden olduklarını;⁶ ancak buna rağmen, halledilmesi zor olan bu meselenin çözümünün ancak bölgedeki demokratikleşme vasıtasıyla gerçekleşeceğini düşünmektedirler. Demokratikleşmenin gereği olarak, ileri sürülen barış tasarılarının sadece müzakereciler ve liderlerce kabul edilmesi yeterli değildir; bilakis halkın değişik kesimlerinin, Parlamentoların ve tabii ki muhalefetin görüş ve onaylarının alınmasına, mümkünse bunun referandumlarla, Parlamento kararlarıyla resmî hâle getirilmesine çalışılmalıdır. Bütün bunlar için de, doğal olarak sıkça ek süreler talep edilecektir. Zaten bir önceki Amerikalı Eş Başkan Cavanaugh, bir defasında barış yolunu, çok dönemeçli Laçin koridoruna benzetmişti. Esasında ABD, her iki taraf açısından da barışın nihâi istikamet olarak kabul edilip edilmediğiyle ilgilenirken, barış sürecinin hızını pek de dikkate almamıştır;⁷ ancak bu tutum da, Azerbaycan Devlet Başkanı Aliyev'in son zamanlarda sıkça işitilen ince eleştirilerine neden olmaktadır.

- *Ulusal Bağımsızlıkların Korunması:* ABD, genel olarak, bölgede yeni kurulan bütün devletlerin tam bağımsızlıklarını desteklemektedir. ABD bu amaçla Gürcistan silâhlı Kuvvetlerinin modernleştirilmesi için büyük yardımlarda bulunmuş, Azerbaycan için de, bu kapsamda Türkiye'nin yaptığı ve yapacağı yardım ve katkıları desteklemiştir.⁸ Bu yardımlar, Azerbaycan ordusunun NATO standartlarına uydurulmasını hedeflemiştir. Amerika, özellikle

⁶ Amerika uğradığı 11 Eylül terörist saldırıların ardından, uyuşmazlığın daha çabuk sona erdirilmesi için bastırmaya başlamıştır. Amerika bu tavrını, Minsk Grubu nezdindeki yeni eş başkanı Rudolf Perina aracılığıyla ortaya koymuştur. Amerika'nın Erivan'daki elçisi John Ordway de, eş başkanların, taraflar arasında karşılıklı kompromisi beklemektense, yeni bir aşama başlatmak üzere hazırlık çalışmalarında bulduklarını bildirmiştir. ABD'nin Azerbaycan Büyükelçisi, Ross Wilson (Bu diplomat, 1998 yılında Washington'da verdiği bir konferansta Dışişleri Bakanlığı adına görüş bildirerek, açıkça, yalnızca Bakü-Ceyhan boru hattına bağlanmanın akıllıca olmayacağı uyarısında bulunmuştu. İlginçtir ki, şu anda Amerika'nın Azerbaycan Büyükelçisidir. Bkz. "U.S. Interests Jeopardized As Moscow's Man in Armenia and Armenia's Man in the Kremlin Prevail", Caspian Watch # 11, (Publications of the Center for Security Policy), Sayı. 98-D 56, (31 Mart 1998) ise, Başkan Bush'un bu sorunu 2002 yılının sonuna kadar çözmeyi hedeflediğinin altını çizmiştir. "U.S. Wants Karabakh Conflict Resolved In 2002", RFE/RL Caucasus Report, (17 Ocak 2002).

⁷ Bkz. U.S. Department of State's Office of International Information Programs, "Minsk Group co-chairs press conference in Yerevan", <http://usinfo.state.gov>, (22 Mayıs 2001).

⁸ Azerbaycan yönetimi, Rusya'nın Ermenistan'a yaptığı silâh ve cephane yardımlarına tepki olarak ülkesinde ABD ve NATO üslerinin kurulmasını desteklemektedir. Azerbaycan bunun için, eskiden bir Sovyet Hava Savunma Üssünün bulunduğu, Bakü'ye 45 km. uzaklıktaki Nasosnaya'da bir NATO Üssü kurulmasını istemektedir. Patrick Richter, "The struggle for Caspian oil, the crisis in Russia and the breakup of the Commonwealth of Independent States", World Socialist Web Site, <http://www.wsws.org/articles/1999/jul1999/rus-j01.shtml>, (1 July 1999) ; NATO yetkililerinin Azerbaycan'ın İran sınırını denetlemek üzere Azerbaycan'da olduğu ve ABD'nin Azerbaycan'a iki adet devriye gemisi verdiği haberleri üzerine (16 Eylül 2000) Rusya Parlamento sözcüsü Gennady Seleznev, ABD'nin Hazar Denizi'ndeki askerî varlığını şiddetle eleştirmiştir. ABD Dışişleri servisinden uzman bir yetkili şu açıklamada bulunmuştur: "Rusya'nın endişeleri gereksizdir ve Washington sadece uluslar arası teröriste karşı mücadelede Bakü ile iş birliğini geliştirmeye ve Azerbaycan'a

Azerbaycan ve Gürcistan'daki rejimleri manevî olarak da desteklemektedir.⁹ Bölge ülkelerinin ulusal bağımsızlıklarının korunması, Amerika açısından, petrol ve doğalgaz geçiş güzergâhlarının Rus ve İran etkilerinden kurtulması ve Batı için hayati konuların başında gelen enerji güvenliğinin sağlanması anlamına gelecektir.¹⁰ Washington, Transkafkasya'daki dengenin korunmasının teminatını, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün yeniden sağlanmasında görüyor.¹¹

- *Rusya ile Genel İlişkilerin Dengede Tutulması ve İyileştirilmesi:* Amerika, yukarıda bahsettiğimiz amaçlarına genelde, Rusya'yı tahrik etmeden ulaşmayı hedeflemektedir. Bu nedenle zaman zaman Kafkasya ve Hazar Bölgesi politikasını açıkça deklare etmekten kaçınmış, bu da bölgedeki uyuşmazlıklara ne derecede angaje olacağı konusunda bazı öngörü zorluklarına neden olmuştur. Kabul etmek gerekir ki, Amerikan dış politikasındaki bu belirsizlikler, yukarıda belirtilen önceliklere tezat oluşturacak şekilde, bölgesel istikrara pek de katkıda bulunmamıştır.¹²

.....
**Amerika'nın Dağlık
 Karabağ uyuşmazlığının
 çözümünü sürecindeki
 etkinliğini
 zedeleyebilecek iki
 önemli unsur
 bulunmaktadır: Ekonomik
 müeyyideler ve Ermeni
 soykırım iddialarının
 yasal dayanağa
 kavuşturulması ihtimali.**

Amerika'nın Dağlık Karabağ uyuşmazlığının çözümü sürecindeki etkinliğini zedeleyebilecek iki önemli unsur bulunmaktadır: Ekonomik müeyyideler ve Ermeni soykırım iddialarının yasal dayanağa kavuşturulması ihtimali. Birinci mesele, Kongre'nin aldığı, müeyyidelerin uygulanmasını durdurma konusundaki yetki kararı ve Başkan Bush'un da yetkiyi kullanması üzerine aşılmıştır; ancak diğer mesele sık gündeme getirilmektedir. Bu

devlet sınırlarının güçlendirilmesinde yardım etmeye çalışıyor." Elkan Nuriyev, "The Post-Soviet Caucasus Within New Geopolitical Framework: Towards Conflict or Peace?", AFB-Texte, Sayı. 3/2000, (Arbeitsstelle Friedensforschung Bonn), s. 14.

⁹ BM'nin Millenium zirvesine katılan her üç Transkafkasyalı ülke lideri ile görüşen dönemin Dışişleri Bakanı Madeleine Albright, bu ülkelere ABD'nin desteğini hatırlattı ve gelecekteki tüm Amerikan yönetimlerinin Post-Sovyet Bölgesini ABD'nin stratejik ve hayati çıkar bölgesi olarak görmeye devam edeceğini belirtti. Nuriyev, "The Post-Soviet Caucasus Within New Geopolitical Framework: Towards Conflict or Peace?", s. 16.

¹⁰ Bkz. Svante E. Cornell, "The Caucasian Conundrum And The Geopolitics Of Conflict", Cornell Caspian Consulting, *Caspian Brief*, (Kasım, 2000), s. 6.

¹¹ Nesrin Sarahmetoğlu, "Kafkasya-Ötesi'ndeki Siyasî Gelişmeler Ve Hazar Petrolleri", Alaeddin Yalçınkaya (der.), *Türk Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları*, (İstanbul: Bağlam Yayınları, 1998), s. 24.

¹² Cornell, "The Caucasian Conundrum...", s. 5.

pürüz, ABD'nin uyuşmazlığın çözümüne katkıda bulunma potansiyelinin ve görüşmelerdeki tarafsızlığının sorgulanmasına neden olmaktadır.¹³

ABD'nin Dağlık Karabağ uyuşmazlığına yönelik çoğu zaman iki politikası olmuştur: Birincisi, daha çok etnik lobilerin güdümünde, Ermeniler lehine daha ön yargılı görünen Kongre etkisindeki politikası; diğeri ise, daha tarafsız olarak nitelendirilebilecek olan, Beyaz Saray'ın daha doğrusu, Amerikan yönetiminin etkisindeki politikasıdır. Şüphesiz aralarındaki bazı nüanslara rağmen, bu iki politikanın benzeşen yönleri de bulunmaktadır.

Çalışmamızın ileriki kısımlarında da göstermeye çalışacağımız üzere, Amerikan dış politikasındaki bu çatallaşma, ulusal çıkarların daha net olarak algılanmaya başlanmasıyla birlikte, giderek yerini yönetimin hedef ve çıkarlarının ağırlığını hissettirdiği daha ahenkli politikalara bırakmaya başlamıştır.¹⁴

Amerika'nın Dağlık Karabağ politikasının en dikkat çeken unsurları şu şekilde sıralanabilir:

- Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan toprağı olarak kalmasını sağlamak ve dolayısıyla bu ülkenin toprak bütünlüğünü desteklemek,¹⁵
- Özellikle "Aşamalı Çözüm Stratejisi"ne ağırlık vermek,
- Çok taraflılık çerçevesinde çözümü desteklemek,
- Özellikle 90'lı yılların ikinci yarısından itibaren tarafların karşılıklı tavizleri ile sorunun çözümünün mümkün olabileceğini ileri sürmek,
- İran'ı meseleden mümkün olduğunca uzak tutmak ve çevrelemek,
- Bölgede demokrasiyi kuvvetlendirmek,

¹³ Azerbaycan Dışişleri Bakanı Vilayet Guliyev, bu türden tasarıların yeniden güncelleştirildiği bir dönemde, 17 Ekim 2000 tarihinde, Amerikan Kongresini bahsettiğimiz olası problemler hakkında açıkça uyarmıştır. "Azeri minister chides U.S. Congress on Armenia bill", CNN, U.S. News, <http://www.cnn.com>, (17 Ekim 2000).

¹⁴ Bkz. Svante E. Cornell, "Turkey and the Conflict in Nagorno Karabakh: A Delicate Balance", *Middle Eastern Studies*, Cilt. 34, Sayı. 1, (Ocak, 1998), s. 58.

¹⁵ Amerika'nın Dağlık Karabağ problemine yönelik bu yaklaşımı, tarihteki politikalarıyla genelde uyumludur. Örneğin, Birinci Dünya Harbi'nden sonra, ABD'nin Ermenistan'daki Yüksek Temsilcisi, Albay V.H. Haskell, Karabağ ve çevresiyle ilgili bir öneride bulunmuştur. Bu öneride kısaca, Karabağ ve Zangezur'un Azerbaycan'a ait olduğu savı desteklenmekte ve ayrıca, Nahçıvan'ın güneyinde bir tampon bölgenin kurulması savunulmaktaydı. ABD, bu tampon bölgenin ve İngiliz kontrolündeki Batum Bölgesinin tarafsızlaştırılıp ABD idaresine bırakılmasını istemekteydi. ABD, bölgenin Bolşevik işgaline uğramaması için, Kafkasya'da tek bir devlet kurulmasını da desteklemiştir. Jamil Hassanov, "Azerbaijani-American Relations from 1918-1920: A Page in Their History", <http://ourworld.compuserve.com/homepages/usazerb/211.htm>.

- Serbest piyasa ekonomisini savunmak ve bunun önündeki ambargo engelini ortadan kaldırmaya çalışmak; ekonomik ortaklıklar, entegrasyon ve karşılıklı bağımlılığı özendirmek (örneğin "Barış Boru Hattı Projesi" gibi...),
- Dağlık Karabağ temsilcisinin barış görüşmelerine katılmasını sağlamak ya da Azerbaycan ve Dağlık Karabağ Ermenileri arasında doğrudan müzakereleri desteklemek,¹⁶
- Geleneksel savunusu olan karşılıklı toprak değişimi ile meseleyi halletmeye çalışmak (örneğin, "Karabağ ve Nahçıvan'a koridor formülü"¹⁷ vb. gibi...).

ABD'nin Bölgeye ve Uyuşmazlığa Bakışı

ABD'de, Hazar ve Transkafkasya Bölgelerine gereği kadar önem vermeyen kesimler olduğu gibi, gereğinden fazla önem atfeden kesimler de vardır. Dolayısıyla bu kesimler arasındaki tartışma, bölgenin Amerika için bir hayati çıkar alanı olup olmadığı üzerinde düğümlenmektedir. Bölgeye haddinden fazla önem verenler bile, Rusya ve İran başta olmak üzere, diğer devletlerle çatışma tehlikesini pek göze almıyorlar. Nitekim bilindiği gibi, bölge etnik çatışmalar kazanıdır. Bundan dolayı Zbigniew Brzezinski, bölgeye uygun bir tabirle "Avrasya Balkanları" olarak atıfta bulunmuştur. Bazı bölge ülkeleri, ABD'yi Rusya'ya karşı bir dengeleyici devlet olarak görüyorlar. Bu da doğal olarak, ABD'yi Rusya ile bazı çatışma ve gerginliklerin içine çekebilir. Neticede, bu seyir, sıfır toplamlı bir büyük oyun oynanması neticesini verebilir.¹⁸

Bölgeye ve bölgedeki uyuşmazlıklara önem veren Amerikalı düşünürler, bölgesel meseleler ve uyuşmazlıklara yönelik günümüzdeki ve gelecekteki Amerikan dış politikasının, daha çok ekonomik çıkarlardan mı, yoksa stratejik çıkarlardan mı hareketle belirleneceğini tartışmaktadırlar. Örneğin, şu anda Amerika'nın BDT nezdindeki Büyükelçisi Stephen Sestanovitch ve 1996 yılındaki Amerikan Dışişleri Bakan Yardımcısı Strobe Talbott, stratejik çıkarları ekonomik çıkarların

¹⁶ Örneğin Haziran 1998'de Azerbaycan'a giden ABD Hükümet temsilcisi Stephen [Sestanovich], Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki problemlerin çözümünü kolaylaştıracağını düşünerek, Dağlık Karabağ temsilcisi ile doğrudan ve çok yönlü görüşmelere başlanmasını teklif etti. Sarahmetoğlu, "Kafkasya-Ötesi'ndeki Siyasal ...", s. 29.

¹⁷ Paul Goble'nin tasarlayıp, ileri sürdüğü "Nahçıvan ve Karabağ'a Koridor Formülü", Ermenistan-Karabağ arasında Laçın Koridoru'nun, Azerbaycan-Nahçıvan arasında ise, Ermenistan'ın İran sınırındaki Megri kasabasından bir bağlantı koridorunun kurulmasını öneriyordu. *Milliyet*, (25 Şubat 2000).

¹⁸ Bknz. Zbigniew Brzezinski, Büyük Satranç Tahtası, 'Amerika'nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gereklere', Ertuğrul Dikbaş, Ergun Kocabıyık (Çev.), (İstanbul: Sabah Kitapları, 1998), ss. 112-136.

önünde görenler arasında sayılabilirler. Böyle düşünenlere göre, Amerika'nın angajmanı, birinci dereceden stratejik ve hatta jeopolitik amaçlıdır ve Amerikan etkisini güçlendirmeyi hedeflemektedir. Amerika'daki büyük petrol lobisi ise doğal olarak Amerika'nın bölgedeki ekonomik önceliklerini vurguluyor.¹⁹

Bölgeye pek önem vermeyenler açısından bakıldığında, bölgedeki devletlere yönelik olarak bir takım eşitsiz, dikkatsiz ve tarafgir politikalar kolaylıkla kabul edilebilir.²⁰ Örneğin, 90'lı yılların ilk yarısında, Amerika Dağlık Karabağ meselesine önem vermeyip daha taraflı bakabilmekteydi. 1990-91 arasında, Bush yönetimi, Azerbaycan'ın bağımsızlık taleplerini desteklemedi ve Bakü'deki ayrılıkçı gösterileri şiddetle bastıran devlet başkanı Gorbaçov'un politikalarını doğru bulduğunu açıkladı. Dönemin ABD yönetimi şunu düşündü: 'SSCB bir dereceye kadar suni bir yapı olmasına rağmen, bu karmaşık bölgede istikrarı sağlamayı başaramıştı, dolayısıyla bu yapının aniden çökmesi, kaos ve anarşi ortamına girilmesine neden olabilir.' Dönemin Beyaz Saray Basın Sözcüsü Marlin Fitzwater'a göre, Azerbaycan'ın istekleri, etnik uyuşmazlık parametrelerinin ötesine gitmiş ve Moskova'ya karşı yöneltilmiş politik bir başkaldırı hâline gelmişti. Dönemin Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Margareth Tutwiler'a göre ise, yönetim, Sovyet Anayasası dâhilinde, görüşmeler yoluyla bağımsızlıklarını kazanmaya çalışan Baltık Cumhuriyetleri ile ayaklanan Azerbaycanlıları bir tutmuyordu. İlginçtir ki, bu tip açıklamalarda, o sıralarda uluslar arası plâformda bağımsızlığına kavuşmak ve tanınmak için uğraşan Ermenistan'a hiç değinilmiyordu; ancak başlangıçtaki isteksizliğe rağmen, Bush yönetimi, 1991 kışında Transkafkasya'daki bağımsızlığını ilân eden ulusları diplomatik olarak tanıdı. Azerbaycan'ın tanınması, Ermenistan'dan birkaç hafta sonra gerçekleşmiştir.

ABD'nin Azerbaycan'ı tanımakta gösterdiği gecikme, pek çok analisti tarafından ABD'nin tarafsız olmadığı ve Ermenilere daha yakın olduğu şeklinde yorumlandı. Azerbaycanlılar, sürekli olarak ABD dış politikasında Ermenilerin etkili olmasından kaygılandılar. ABD ve Ermenistan arasındaki yakınlık oldukça kuvvetliydi ve görünürde iki sebepten kaynaklanmaktaydı: Birincisi, bilindiği gibi, ABD'de yaşayan etkili Ermeni diasporası, ikincisi ise, bir Amerikan vatandaşı olan Raffi Hovannisian'ın bağımsız Ermenistan'ın ilk Dışişleri Bakanı olarak atanması idi. Soğuk Savaş sonrası ilk bağımsız Ermeni Hükümetinde

¹⁹ Blank, "American Grand Strategy ...".

²⁰ Bkz., Amy Myers Jaffe, Robert A. Manning, "Hazar'da "Büyük Oyun" Mitosu: Enerjinin Gerçek Jeopolitiği", Musa Ceylan (çev.), Menfaatler Çatışması Ortasında Türkiye, Yılmaz Tezkan (haz.), (Ülke Kitapları, 2000), s. 128.

Amerikan vatandaşı olan görevliler oldukça fazlaydı. Bunların yanı sıra bir diğer sebep de, ABD Kongre soruşturmalarında, Ermeni tarafını temsil eden tanıkların, Azerî tarafını temsil eden tanıklardan daha fazla olmasıydı.²¹ Bu gibi problemler, Bakü'nün gözünde Amerikan Hükümetinin "tarafsız bir arabulucu" olabilmemesini zorlaştırıyordu. Bu sıralarda, Azerbaycan'ın, ABD'de, güçlü Ermeni lobisi karşısında etkili olabilecek bir lobicilik faaliyeti de bulunmamaktaydı. Bundan dolayı da, 1992'de Ermeni ve Rus birliklerinin Hocalı'da gerçekleştirdikleri katliâm, Amerikan Kongresi'ne hiç yansımada bile.²²

ABD, 1992 sonlarında Azerbaycan'a karşı meşhur ekonomik müeyyidelerini hayata geçirdi. Freedom Support Act'a (Özgürlüğü Destekleme Yasası) yapılan bir değişiklik (907. seksiyonun ilave edilmesi), önce Dış İlişkiler Komitesi tarafından, daha sonra ise, Amerikan Kongresi tarafından onaylandı.²³ Bu değişiklik, Azerbaycan'a yapılacak insanî yardımı, Dağlık Karabağ'a yönelik uygulanan ablukanın kaldırılması şartına bağlamaktaydı. Söz konusu değişiklik, bu şekilde, sadece tüm eski Sovyet Cumhuriyetlerinin aldıkları yardımdan Azerbaycan'ı mahrum etmekle kalmıyordu, aynı zamanda, Azerbaycan'ı Ermenistan'a karşı ilan edilmemiş bir savaş sürdürdüğü gerekçesiyle de suçluyordu. Azerbaycan'a karşı düşünülen bu müeyyidelerin kabul edilmesi yönündeki ilk girişimlere, 1991'de komünist lider Muttalibov hala iktidarda olduğu bir sırada başlanmış olmasına rağmen, değişikliğin 1992'de Kongrenin her iki kurulundan da geçmesi, demokratik yolla seçilen Elçibey döneminde gerçekleşmiştir. Görünen şuydu, ABD'de bu sıralarda ne Kongre ne de Dışişleri Bakanlığı, Azerbaycan'daki politik değişimlere dikkat ediyorlardı. Halbuki Azerbaycan bu esnada, reform sürecinden geçmeye çalışıyor ve AGİK barış çabalarına olumlu bakıyordu.

1993'te Amerika'da Demokratların adayı Clinton'un başkan seçilmesi, Azerbaycan'ın endişelerini artırmıştır. Çünkü, bilindiği gibi, Demokratlar insan hakları ihlallerine karşı daha sert politikalar izlenmesini desteklerler. Bush iktidarı döneminde, Azerbaycan, ABD ile ilişkilerini düzeltmek için Türkiye'ye dayanmaya çalıştı. Ancak, Demokratların iktidara gelmesinin Türkiye-ABD ilişkilerinde de problemler doğurabileceğinden korkuluyordu. Dahası, yeni Başkan Yardımcısı Albert (Al) Gore, 1980'lerde Kongrenin Türkiye'nin Ermenilere "sözde"

²¹ Manuel Mindreau, "U.S. Foreign Policy Toward The Conflict Between Armenia And Azerbaijan", Aralık 7, 1994, Ins 635 U.S. Foreign Policy Analysis, Dr. Alexander Mcintire, s. 9.

²² Javid Huseynov, "ASA greets Azerbaijanis with the waiver of discriminating Section 907 against Azerbaijan, expresses gratitude to U.S. Senators", Azeri Voice, Cilt.1, Sayı. 4, (Sonbahar, 2001), s. 3.

²³ Mindreau, "U.S. Foreign Policy ...", s. 9.

soykırım uyguladığını tasdikler bir kararını desteklemişti. Bill Clinton da, başkanlık kampanyası sırasında, Azerbaycan'ın Karabağ'a yönelik politikalarını eleştirmişti. Bu şartlar karşısında bile, Türkiye ve Azerbaycan, ABD dış politikasındaki devamlılık ilkesinin geçerli olacağına ve dış politikada Azerbaycan'ın aleyhine olan seçeneklerin tercih edilmesinin ABD'nin stratejik çıkarlarına uygun bulunmayacağına inanıyorlardı. Zira Azerbaycan, Batının ve ABD'nin desteğine olan inancını kaybedecek olursa, aşırı İslâmcı ülkeler grubuna eğilim gösterebilirdi. Bu durum İran'ın arzu ettiği bir şeydir. 1992 sonuna değin, Amerikan medyası da, bölgedeki gelişmelere tarafsız bakamamış ve genelde Ermenileri desteklemiştir. Medyada büyük oranda, Dağlık Karabağ'ın Ermenistan ile birleşmesi formülü üzerinde durulmuştur.

1993'ün yaz aylarında, Dağlık Karabağ Ermeni birlikleri Azerbaycan topraklarının beşte birini işgal ettikleri halde, Kongre Azerbaycan'a uyguladığı benzer ekonomik müeyyideleri Ermenistan'a karşı hayata geçirmemiştir. Bu da Azerbaycan'ın bölgeye yönelik Amerikan politikalarını tarafgir olarak görmesine neden olan etkenlerden biridir. 1991'den bu yana, bazı istisnalar dışında²⁴ Amerikan angajmanının yetersizliği ve Batılı politikaların bazı tutarsızlıkları karşısında Türkiye, bir anlamda Batılı politikaların temsilcisi olarak, bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını geliştirmeye ve dünya ile serbest olarak etkileşim kurlarını sağlamaya çalışmaktadır.²⁵

1994'te imzalanan yaklaşık 8 milyar Dolar değerindeki petrol antlaşmasının (Yüzyılın Sözleşmesi) ardından bölge, Amerika'nın gözünde birdenbire stratejik bir önem kazanmıştır. Nitekim dönemin ABD Enerji Bakanı Bill Richardson şu ünlü açıklamayı yaptı: "Umut ederiz ki, Hazar Bölgesi bizi Orta Doğu petrolüne tam bağımlılıktan kurtaracaktır."²⁶ Yukarıda bahsedilen sözleşme imzalanmak üzereyken, Başkan Clinton, Kafkasya'ya bir devlet ziyaretinde bulundu ve Eylül

²⁴ ABD yönetiminin girişimiyle, 1993 yılında, çatışan taraflara "3+1" olarak da bilinen çözüm önerisi sunuldu. Türkiye, ABD ve Rusya'nın liderliğinde ve AĞİK çerçevesinde, bölgeye barış getirilmesini sağlamayı hedefleyen bu inisiyatif, Karabağ Ermeni birliklerinin Kelbecer'den çekilmesini ve görüşmeleri takiben, 60 günlük bir ateşkesin ilân edilmesini öngörüyordu. Tasarı, Azerbaycan ve Ermenistan tarafından kabul edildi. Ancak, Dağlık Karabağ Ermenileri, tasarıyı reddettiler. Levon Chorbajian, "Introduction To The English Language Edition", Levon Chorbajian vd. (der.), The Caucasian Knot, 'The History & Geopolitics of Nagorno-Karabakh, (London & New Jersey: Zed Books, 1994), s. 36.

²⁵ Fiona Hill, "Pipeline Dreams in the Caucasus", The Caucasus and the Caspian: 1996-1997 Seminar Series, Harvard University, John F. Kennedy School of Government, <http://www.ciaonet.org>, (Eylül, 1996).

²⁶ Jaffe, Manning, "Hazar'da "Büyük Oyun"...", s. 128 ; George W. Bush yönetimi de enerji konusuna verdiği önemle dikkatleri çekiyor. Temsilciler Meclisinin bazı üyeleri, 11 Temmuz 2001'de bir enerji paketi üzerinde çalışmaya başladılar. Başkan Bush'un "Reliable, Affordable and Environmentally Sound Energy for America's Future" isimli yeni agresif enerji stratejisi, enerjiye, ABD'nin uluslar arası etkisini yansıtan bir araç olarak bakıyor. Plânda iddia edildiğine göre, dünya petrol kaynaklarındaki ciddi aksaklıklar, ABD'nin petrol ithalatının ne seviyede olduğuna bakılmaksızın, ABD'nin ekonomisine ve anahtar dış ve ekonomik politika

1994'te Azerbaycan'a geldi. 20 Eylül 1994'te, Konsorsiyum sözleşmesinin Bakü'deki imza törenine, Amerikan Enerji Bakanı Vekili William White katılmıştır. 1994'ün sonbahar aylarından itibaren, ABD hırslı bir şekilde Hazar Havzası ülkeleriyle ikili ilişkilerini geliştirmeye; Türkiye, Rusya ve Gürcistan arasında zaten kötü olan ilişkilerin daha da bozulmasına neden olabilecek petrol geçiş güzergâhları kavgasını yumuşatmaya; İran'ı Hazar petrol işinden dışlamaya ve bölgesel istikrarı ilerletmeye çalıştı. Bu hedefler, ABD'nin Azerbaycan ve Ermenistan'a yönelik politikalarındaki dengesizliği düzeltmesine, nakliyat konusunda bölgesel rakiplerin tümünü hesaba katan çoklu boru hatlarının inşaatını desteklemesine, Azerbaycan'a petrol Konsorsiyumu'ndan İran'ı dışlaması için baskı uygulamasına ve bölgedeki pek çok uyuşmazlığın çözümlenmesi konusunda uluslar arası gayretleri cesaretlendirmesine neden olmuştur.²⁷

Bazı çevrelerce Transkafkasya ve Hazar Havzasının, Amerika'nın hayati çıkar alanları olup olmadığı tartışılabilir,²⁸ bölgeye komşu olan ülkelere dolaylı, buranın kesinlikle bu türden bir çıkar bölgesi içinde değerlendirilmesi gerekmektedir.²⁹ Bu ülkelere dördü (Rusya, Çin, Hindistan ve Pakistan) nükleer silâha sahiptir, biri NATO üyesidir (Türkiye); Afganistan müdahalesinin ardından bölgede nispi bir istikrar tesis edilmeye çalışılabilir, İran hâlâ Amerika için doğrudan bir güvenlik tehdidi oluşturmaya devam etmektedir. Ayrıca, Azerbaycan'ın petrolü belki çok dikkat çekici seviyede olmasa da, bu ülkenin Hazar Denizi'ni tamamen kontrol altına almada son derece uygun bir jeopolitik konuma sahip olması,³⁰ onun Amerika açısından önemini artırmak-

amaçlarına olumsuz etkide bulunabilir. Bu amaçlarının başında da serbest pazar ekonomisi gelmektedir. Bush-Cheney plâni, dikkatleri belirli hedeflere ve bölgelere yöneltmiştir. Bu bölgelerin başında da, ispatlanmış petrol rezervleri 20 milyar varil olan, dolayısıyla bu miktarla Kuzey Denizi rezervlerinden biraz fazla ve ABD'nin rezervlerinden daha az olan Hazar Denizi Bölgesi gelmektedir. Bölgede ABD'nin dikkatini celbeden iki ülke Azerbaycan ve Kazakistan'dır. ABD, Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının kurulmasına büyük önem veriyor. Bunun için Kazak petrolünün de bu hatta bağlanmasını savunuyor. Abid Aslam, "Bush-Cheney Energy Plân Bears Watching", *Foreign Policy in Focus*, (Temmuz, 2001), ss. 1, 3.

²⁷ Hill, "Pipeline Dreams in ...".

²⁸ 1997'nin başlarında çıkarılan bir Kongre kararı ile, Hazar ve Kafkasya bölgeleri ABD'nin hayati çıkar alanları olarak ilân edilmiştir. Richter, 1 July 1999... ; Dönemin Amerikan Ulusal Güvenlik Danışmanı Samuel Berger, 1997'de hazırladığı "Amerikan Dış Politikasının Öncelikli İlkeleri" üzerine raporunda şunu belirtmiştir: "Güney Kafkasya Ülkeleri, Amerika'nın stratejik ve ekonomik çıkarları gereği önem taşımaktadır." Amerika bu çıkarlarını gerçekleştirmek için bölgede, müttefiki olarak Türkiye ve İsrail'i görmektedir. Gayane Novikova, "Armenia and the Middle East", *Middle East Review of International Affairs*, Cilt. 4, Sayı. 4, (Aralık, 2000), <http://www.ciaonet.org>.

²⁹ Fiona Hill, "How the United States and Its Allies Can Stave Off A Crisis", *The Caucasus and Central Asia*, Brookings Policy Brief, Sayı 80, (Mayıs, 2001), s. 1.

³⁰ Birinci Dünya Harbi esnasında ordusuyla birlikte Bakü'ye gönderilen Britanyalı General Dunsterville şöyle dedi: "Bakü'yü eline geçiren denizi (Hazar) kontrol eder. ..." Bkz. Jamil Hassanov, "The Struggle For Azerbaijani Oil At The End Of World War I", <http://ourworld.compuserve.com/homepages/usazerb/246.htm>.

tadır; ancak tüm bunlara rağmen, Kafkasya ve Orta Asya bölgelerinin, ABD açısından, genelde Avrupa ve Orta Doğu'ya göre ikinci planda kaldığını iddia eden analizciler çoğunluktadır.³¹

Bölgeye önem vermeye başlayan Amerikan yönetimi, 1996'dan beri, bölgesel uyuşmazlıklarla ilgilenen bir özel temsilci ile AGİT-Minsk Grubu çerçevesinde yürütülen Dağlık Karabağ barış sürecinde ara buluculuk fonksiyonu üstlenen etkili bir eş başkanlığa sahiptir.³² Amerika'da bölge meseleleri üzerine dış politik ahenk sağlayabilmek için, değişik bakanlıklar ve bazı birimler arasında, bir çalışma grubunun (koordinasyon grubu) mevcut olduğu da bilinmektedir;³³ ancak şu hususa da dikkat etmek gereklidir: "uyuşmazlığın çözüm sürecinde ABD ve AGİT'in etkinliğinin ve ağırlığının göreceli olarak artışı, Rusya'nın sıfır toplamı olarak, etkinliğinin düşmesi şeklinde algılanmaktadır". Rusya'nın etkinliğinin azalmaya başlaması ise, Ermenistan'ın Rusya'ya duyduğu askerî ihtiyacın zayıflamasına sebep olabilir. Dolayısıyla, Rusya, çözüm sürecinde AGİT ve Amerika'nın ağırlığının hissedilmesine paralel olarak, Ermenistan ile arasındaki ittifak ilişkisini güçlendirmiştir. 28 Ağustos 1997 tarihinde, iki ülke arasındaki ittifakı güçlendiren 'Dostluk, İş Birliği ve Karşılıklı Destek Antlaşması' imzalanmıştır. Bu süreç kapsamında, Rusya'nın giderek militarizme kaydığı hissedilmektedir.³⁴ Dolayısıyla bu uyuşmazlığın biran önce çözümlenememesinin dünya barışına giderek daha fazla tehdit oluşturabileceği ortadadır.

³¹ 1994'te Rusya, güney kanadındaki etnik çatışmaları ortadan kaldırmak için, AKKA (Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması) Antlaşması'nda kendi istediği doğrultuda değişikliklerin yapılmasını istiyordu. Bunun için aynı yıl, Çeçenistan'a müdahaleyi, bu isteğini meşrulaştırmak için bir araç olarak kullandı. Bu sıralarda NATO'nun doğuya doğru genişlemesi çalışmaları içinde olan Batı ülkeleri ve ABD ise, sözü edilen antlaşmada Rusya lehine düzenlemelerin yapılmasını bizzat kendileri önermişlerdir. Ancak Türkiye, her şeye rağmen, bu isteğe ve Batının bu isteğe yönelik pragmatik desteğine karşı çok kararlı ve sert bir mukavemet gösterdi. Nitekim, bunda da başarılı olabildi. Bruno Coppieters, "The Caucasus as a Security Complex", Bruno Coppieters (der.), *Contested Borders In The Caucasus*, (VUB University Press, 1996), <http://poli.vub.ac.be/publi/ContBorders/eng/conclusi.htm>; O.N. Mehrotra, "NATO Eastward Expansion and Russian Security", *Strategic Analysis: A Monthly Journal of the IDSA*, Cilt. 22, Sayı. 8, (Kasım, 1998), <http://www.ciaonet.org>.

³² ABD'nin Minsk grubunda barış müzakerelerine katılmakla görevlendirilmiş olan diplomatları kronolojik olarak şu şekilde sıralanabilir: Jack Maresca, Jim Collins, Strobe Talbott, Joe Presel, Lynn Pascoe, Don Keyser, Carey Cavanaugh ve şu anda da Rudolf Perina.

³³ Jaffe, Manning, "Hazar'da "Büyük Oyun"...", s. 128. ; Başkan Clinton, 1998'de, daha önce 'Yeni Bağımsızlaşan Ülkelere Amerikan Yardımı Koordinatörlüğü' görevinde bulunan Richard Morningstar'ı, 'Hazar Havzası Enerji Diplomasisi konusunda Başkanın ve Dışişleri Bakanlığı'nın Danışmanı' görevine atadı. Morningstar, metinde bahsedilen birimler arası koordinasyon grubunun başkanlığını da üstlenmiştir. Bu grup, Dışişleri, Ticaret ve Enerji Bakanlıklarının, AID, CIA, Başkan Yardımcısı Ofisinin ve diğer birimlerin temsilcilerinden oluşmuştur. Grubun resmî adı, "Interagency Coordination Group on Caspian Basin Energy Development and Transportation" dir. Yaklaşık her üç haftada bir stratejik plânlama amacıyla toplanmaktadır. Jofi Joseph, "Pipeline Diplomacy: The Clinton Administration's Fight for Baku-Ceyhan", WWS, Case Study 1/99, ss. 14-15.

³⁴ Tam bu noktada, Rusya hakkında yaygın olarak kullanılan şu ifade hatırlanmalıdır: "Güçlü bir Rusya, güçsüz bir Rusya'dan daha iyi bir komşudur."

.....
: Sorun çözülemediği
: müddetçe, Rus silâh
: desteğini, bu arada
: Ermenistan'ın Türkiye
: sınırına ve öngörülen
: Bakü-Tiflis-Ceyhan
: hattının geçiş
: güzergâhına yakın
: bölgelerine yerleştirilen
: 'Rus S-300 füzelerinin'
: caydırıcılığını baz alan
: Ermeniler, bölge istikrar
: ve güvenliği açısından bir
: tehdit unsuru olmaya
: devam edeceklerdir.
:

hattının geçiş güzergâhına yakın bölgelerine yerleştirilen 'Rus S-300 füzelerinin' caydırıcılığını baz alan Ermeniler, bölge istikrar ve güvenliği açısından bir tehdit unsuru olmaya devam edeceklerdir. ABD'nin barış sürecine önem vermesinin arkasındaki nedenlerden biri de budur.

Amerika'nın Dağlık Karabağ Uyuşmazlığının Çözüm Sürecine Angajmanı

Amerika'nın uyuşmazlığın çözüm sürecine angajmanı, görüleceği üzere, birden bire olmamıştır. Amerika, bize göre şu dört aşamadan geçerek, bölgeye ve soruna yönelik günümüzdeki algılama seviyesine ulaşmıştır:

1. İlgisizlik ve Etkisizlik Aşaması: Aralık 1991³⁵ -Aralık 1994 devresine tekabül eden bu aşamada, Amerika'nın daha çok içsel sebeplerle (toplumsal unsurlar)³⁶ hareket ettiği iddia edilebilir. ABD'nin resmî politikasının ne olduğunu kestirmekte zorlandığımız bu devrede, Kongre daha çok Ermenistan tarafını desteklemiş ve çözümün büyük ölçüde Azerbaycan'ın tek taraflı feragatıyla olacağını savunmuştur. Amerikan

³⁵ Azerbaycan ve Ermenistan'ın bağımsızlığı ve ABD'nin bu ülkeleri tanınması.

³⁶ Amerika Birleşik Devletleri'ndeki en etkin etnik lobilerden olan, Rum ve Ermeni lobilerinin, özellikle Amerikan Kongresi üzerindeki yönlendiriciliğinin hissedilmesi, daha çok bu aşamada gerçekleşmiştir.

yönetimi ise, çözümün ya tarafların karşılıklı toprak taviziyle³⁷ olabileceğini ya da 21 Mayıs 1992 tarihinde ileri sürdüğü gibi, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü vurgulayarak, bölgedeki tüm yabancı askerlerin geri çekilmesiyle tesis edilebileceğini düşünmüştür.³⁸ Bu aşamada, uyuşmazlığın çözümü sürecine doğrudan angaje olmayı net olarak düşünmeyen ABD yönetimi, daha çok Yeltsin'i ülkesindeki ulusçu ve komünist muhalefete karşı desteklemiş ve Moskova'nın kendi nüfuz alanı olarak algıladığı bu bölgede Rusya ile zıtlaşmayı arzu etmemiştir. ABD Soğuk Savaş'ın ardından, yumuşamanın hissedilir hale geldiği dünya politikasında yeniden gerginliklere yol açabilecek tüm istikrarsızlıkların, özellikle de eski Sovyet coğrafyasındakilerin tırmandırılmasına tamamen karşıydı. Dolayısıyla bu safhada, Rusya'nın 'Yakın Çevresine' müdahale etmemeyi ve Rusya'nın istikrar sağlayıcı güç rolünü oynayabileceğini düşündü. Zaten ABD ve uluslar arası camia o sıralarda, Bosna ve Somali'deki barış süreci (barış koruma operasyonları) ile fazlasıyla meşgullerdi,³⁹ ancak yine de, henüz belli belirsiz de olsa, Amerika'nın resmî tutumunda, sorunun Rusya'nın tek taraflılığı ile çözümlenmesine karşı duyulan bazı endişeleri göstermek açısından, çarpışmaların başladığı bir dönemde, Bush ve Yeltsin'in Kremlin'de imzaladıkları ortak beyannamede (13 Ocak 1993), uyuşmazlığın AĞIK ilkeleri paralelinde çözümlenmesinin sağlanmaya çalışıldığı dikkatlerden kaçmamaktadır.⁴⁰

ABD, Ermenilerin Kelbecer Rayonu'na⁴¹ düzenledikleri saldırılardan sonra, 6 Nisan 1993'te Ermeni faaliyetlerini kınamış ve gelişmelerden "derin endişe" duyduğunu bildirmiştir.⁴² Bu aşamada, ABD'nin tepkileri henüz sorunu çözüme yönünde bir eyleme dönüşmüş değildi. Ermenilerin 18 Ağustos 1993 tarihinde, Fuzuli Bölgesine saldırılarına üzerine ise, o sırada BM Güvenlik Konseyi dönem başkanlığı görevini yürüten ABD'nin BM temsilcisi Madeleine Albright'ın Ermenileri geri adım atmaları konusunda uyarması dikkat çekicidir.⁴³

³⁷ 1992'de Bush yönetimince, bir karşılıklı toprak değişimi tasarısı hazırlandı. Bu tasarıya göre, Azerbaycan Dağlık Karabağ'dan vazgeçecek, Dağlık Karabağ'ı Ermenistan'a bağlayan bir koridorun açılmasına razı olacak, karşılığında Zangezuru alacak ve bu şekilde Nahçıvan ile bağlantı sağlayabilecekti. Tarafların Dağlık Karabağ'a ne denli önem verdikleri anlaşıldıktan sonra, bu tasarının da bir anlamı kalmadı. Her iki taraf da öneriyi reddettiler. Altstadt'a göre, bu öneri ABD'nin bu devrede, Dağlık Karabağ meselesine ne kadar yüzeysel yaklaştığının bir göstergesidir. Mindreau, "U.S. Foreign Policy ...", s. 11.

³⁸ Araz Aslanlı, "Tarihten Günümüze Karabağ Sorunu", Avrasya Dosyası, Cilt. 7, Sayı. 1, (İlkbahar, 2001), s. 405.

³⁹ Edward W. Walker, "No Peace, No War in the Caucasus: Secessionist Conflicts in Chechnya, Abkhazia and Nagorno-Karabakh", Strengthening Democratic Institution, (Şubat, 1998), <http://www.ciaonet.org>.

⁴⁰ Aslanlı, "Tarihten Günümüze ...", s. 407.

⁴¹ Rayon, Azerbaycan'da ilçeden büyük, ilden küçük bir idari birimdir.

⁴² Aslanlı, "Tarihten Günümüze ...", s. 407. ; Michael P. Croissant, The Armenia-Azerbaijan Conflict, 'Causes and Implications', (Westport, Connecticut: Praeger, 1998), s. 87.

⁴³ Aslanlı, "Tarihten Günümüze ...runu", s. 412.

2. Bölgedeki Çıkarlarını ve Tehlikeleri Fark Ediş Aşaması: Eylül 1994'te Azerbaycan'ın uluslar arası petrol şirketleri ile "Yüzyılın Antlaşması'nı" imzalaması, Rusya'nın, Azerbaycan ve Ermeniler arasında bir ateşkes antlaşmasının akdedilmesine⁴⁴ muvaffak olması, 5 Aralık 1994'teki AGİT-Budapeşte zirvesinde Rusya'nın Dağlık Karabağ uyuşmazlığının çözüm sürecindeki AGİT dışı etkinliğinin Minsk Grubu daimi eş başkanlığı statüsü verilmesi suretiyle kontrol altına alınmaya çalışılması⁴⁵ ve 1994 sonunda Rusya'nın Çeçenistan'a askerî müdahalede bulunması, ABD'nin uyuşmazlığı, bölgeyi ve Rusya'nın arz edebileceği tehlikeleri fark etmesine ve dikkate almasına neden olan faktörler arasında sayılabilir. ABD, Rusya'nın uyuşmazlığı çözme iradesine sahip olup olmadığı konusunda duyduğu endişelerden dolayı, bu aşamada kendisinin de çözüm sürecinde önemli katkılarının olacağını düşünmeye başlamıştır. Clinton yönetimi, 23 Nisan 1995 tarihinde yaptığı açıklamayla, 1994-1995 arasında bir yıldır boş bulunan AGİT Minsk Grubu seviyesinde, Dağlık Karabağ barış süreci kapsamındaki müzakerelere aktif olarak katılacak, büyükelçi düzeyinde özel bir ara bulucuyu görevlendirmeyi plânladığını bildirmiştir. 1992-1994 arasında bu görevi, AGİT seviyesinde ABD adına John Maresca yürütüyordu.⁴⁶

Bu aşamada, meseleye yönelik Amerikan dış politikasında, devletler arası etkileşim unsuru, toplumsal unsurlardan daha belirleyici olarak görülmeye başlanmıştır. Aralık 1996'ya kadar devam eden bu dönemde, Rusya AGİT kapsamında daha etkin bir profil çizmekle birlikte, ABD, Rusya'yı çok taraflılık içinde tutmaya çalışmıştır.⁴⁷ Aralık 1996'daki AGİT-Lizbon zirvesi, ABD'nin etkinliğindeki göreceli artışı sembolize etmesi açısından önem taşımaktadır.

⁴⁴ Ateşkes antlaşmasının imzalanmasından sonra, Rusya taraflara siyasi antlaşmaya da biran önce ulaşılması için baskılarda bulunmuştur. Rusya, barış gücü olarak bölgeye sadece kendi askerlerinin yerleştirilmesini istiyor; ancak bu talebi Azerbaycan tarafından kabul edilmiyordu. Bu aşamada, AGİT ile Rusya arasında barış sürecine ağırlığını koyma konusunda bir rekabet yaşanmıştır. AGİT Kıdemli Memurlar Komitesi, bölgeye ancak çok uluslu bir gücün gönderilebileceğini ve her bir devletin bu gücün ancak %30'u kadar asker bulundurabileceğini karara bağlamıştır. Buna karşın, Rusya'yı bu çok uluslu yapı içinde tutabilmek için, Minsk Grubu'nda Daimi Eş Başkanlık verilmiştir. Biri geçici olmak üzere İkili Eş Başkanlık uygulamasına, 1994-Budapeşte zirvesinden itibaren başlanmıştır. Nazim Cafersoy, "Bağımsızlığın Onuncu Yılında Azerbaycan-Rusya İlişkileri (1991-2001)", *Avrasya Dosyası*, Cilt. 7, Sayı. 1, (İlkbahar, 2001), ss. 297, 298.

⁴⁵ Bu dönemde, Rusya, Dağlık Karabağ uyuşmazlığının çözüm sürecindeki etkinliğini Daimi Eş Başkanlık statüsü vesilesiyle sürdürmüştür. 1994'te yeni adıyla AGİT'in, Budapeşte zirvesinde aldığı, Dağlık Karabağ uyuşmazlığı ile ilgili olarak görevlendirilecek çok uluslu barış gücünün oluşturulması kararı, teorik anlamda Rusya'nın bölgedeki barış koruma gücü kurma ve idare etme monopolünü ortadan kaldırmıştır. Coppieters, <http://poli.vub.ac.be/publi/ContBorders/eng/conclusi.htm>.

⁴⁶ "The White House, Office of the Press Secretary, Statement of President Bill Clinton", *Azerbaijan International*, (23 April 1995).

⁴⁷ Cafersoy, "Bağımsızlığın Onuncu ...", s. 295.

Clinton yönetimi bu zirve toplantısına kadar, Rusya ile arasındaki uyumu bozmamak için, Azerbaycan Hükümetiyle yakın çalışma ilişkilerini derinleştirmekten kaçınmış ve Bakü'ye yönelik daha çok, bir "episodik (ayrı olaylardan oluşmuş, her bir olaya özgü) angajman" politikası takip etmiştir; ancak bu politikanın, Amerika'nın ekonomik çıkarları açısından maliyeti yüksek olmuştur. Bilindiği gibi, 1994'te Azerbaycan ve Konsorsiyum arasında yapılan sözleşme ile 8 milyar varillik petrol üretim-paylaşım süreci başlatılmıştı. Bu süreç hizmet sektörüne de 16 milyar dolardan fazla iş imkânı sağlıyordu. Ancak, kendi hükümetleri tarafından da desteklenen Avrupa ve Japon firmaları, Amerikan firmaları karşısında hizmet alanında üstünlüğü ellerine geçirdiler.⁴⁸

3. Bölgedeki Çıkarları ve Tehlikeler Hakkında Bilgilenme ve Bilinçlenme Aşaması: AGİT ve Rusya'nın başa baş bir şekilde çözüme katkıda bulunmaya çalıştıkları bu aşamada, devletler arası etkileşim ile global/örgütsel unsurlar, uyuşmazlık üzerine Amerikan dış politikasının belirlenmesinde bir arada etkin olmuşlardır. Aralık 1996 ile Mart 1999 arasındaki döneme tekabül eden bu aşamaya, ABD'nin barış sürecinde daha da etkinleştiği ve izolasyonizmini (angajman eksikliğini) kırdığı safha olarak bakabiliriz.⁴⁹ Aralık 1996'daki Lizbon zirvesinde, Rusya'nın Minsk Grubu'ndaki başat konumu ortadan kaybolmaya başlamıştır. Bu zirvede Daimi Eş Başkanlık Statüsü üçe çıkarılmış ve Geçici Eş Başkanlık Statüsü ortadan kaldırılmıştır. ABD ve Fransa'ya da Daimi Eş Başkanlık verilmiştir.⁵⁰

Bu aşamada, Rusya, kaybetmeye başladığını algıladığı etkinliğini yeniden kurmak için bazı açık girişimlerde bulunmuştur. Örneğin, Yeltsin ve Chirac, Avrupa Konseyinin Strasbourg zirvesinde bir araya gelen Azerbaycan ve Ermenistan devlet başkanlarını, Moskova'da yapılmasını plânladıkları görüşmelere davet etmişlerdir. Bunu, ABD ile görüş teatisinde bulunmaya ihtiyaç duymadan gerçekleştirmişlerdir.⁵¹ Ağustos 1997'de Yeltsin şu iddiada bulunmuştur: "Amerikalılar, Kafkasya'ya sızmaya çalışıyorlar, açıkça burayı kendi çıkar bölgeleri olarak adlandırıyorlar." Gerçekten de, Amerikan Hükümeti, Kafkaslarda kurulması düşünülen barış koruma gücüne asker gönderilmesi konusunu daha önce hiç düşünmezken, 1997 yaz mevsiminde Clinton yönetimi, AGİT kapsamında D.Karabağ'daki barışın denetimi için,

⁴⁸ S. Rob Sobhani, "The "Great Game" in Play in Azerbaijan", *The Washington Times*, (20 Şubat 1997).

⁴⁹ Cafersoy, "Bağımsızlığın Onuncu ...", s. 295.

⁵⁰ İbid.

⁵¹ Rusya ve Fransa, ABD'nin de, Moskova'daki görüşmelere katılabileceğini bildirmişlerdir. Anlaşıyor ki, bu girişim, AGİT-Minsk Grubu çerçevesinde değerlendirilemez. Bkz. Walker, <http://www.ciaonet.org>.

.....

1998’de bazı Amerikalı ve Türk askerî üst düzey yetkililer, Kafkasya’da NATO kontrolünde bir barış koruma gücünün kurulması olasılığı üzerinde çalışıyorlardı.

.....

Amerikalı, Avrupalı ve Rus askerlerden oluşacak bir barış gücü kurulmasını teklif etmişti. 1998’de bazı Amerikalı ve Türk askerî üst düzey yetkililer, Kafkasya’da NATO kontrolünde bir barış koruma gücünün kurulması olasılığı üzerinde çalışıyorlardı. Petrol boru hatları üzerinde Rusya’nın ve İran’ın etkinlik kur-

masını pek çok şekilde önlemeye çalışan ABD, Dağlık Karabağ uyuşmazlığında AGİT’in aktif hâle getirilmesine destek mahiyetinde, bu kuruma bağlı yürütülecek uluslar arası bir operasyonun parçası olarak, bölgeye asker gönderme konusuna olumlu bakmaya başladı.⁵² Nitekim, Amerikan Atlantik güçleri komutanı ve NATO’nun Atlantik Müttefikler Yüksek Kumandanı General John Sheehan, Amerika’nın bölgede, BM çatısı altında yapılacak barış destek operasyonlarına katılma ve bölge devletleriyle güvenlik alanında iş birliği yapma konusundaki kararlılığını açıklamıştır.⁵³ Rusya ve İran ise, Azerbaycan’ı Batılılarla arasındaki yakınlaşmanın ve NATO üslerinin ülkeye çekilmesinin olası kötü sonuçları hakkında uyarılmışlardır.⁵⁴ Dönemin Rus Dışişleri Bakanı Primakov da Eylül 1997’de BM-Genel Kurulunda yaptığı açıklamada, Amerika’yı ima ederek, hiçbir devletin tüm uyuşmazlıkları çözme sorumluluğunu tek başına üstlenemeyeceğini söylemiştir.⁵⁵ Eylül 1997’de, 500 Amerikalı askerın Kazakistan’da düzenlenen ortak askerî tatbikata katılması da Moskova’nın endişelerinin artmasına sebep olmuştur. Zaten Ağustos 1996’da Amerika’nın İran ve Libya’ya petrol ve doğalgaz yatırımları için müeyyide uygulamayı öngören yaptırımlar yasasını hayata geçirmesi,⁵⁶ Avrupalı müttefikleriyle arasında da soğuk rüzgârların esmesine neden olmuştur.⁵⁷ Bu anlamda, Minsk Grubu

⁵² ABD, açık olarak, bölgedeki çıkarlarını korumak için askerî vasıtalarını da kullanma niyetinde olduğunu birçok kez göstermiştir. General Charles Box liderliğinde bir çalışma grubunu bölgeye göndermiştir. Rus haftalık yayın organı Vyek (yüzyıl)’e göre, bu çalışma grubu, “Kafkaslarda güvenlik ve istikrarı güçlendirmek için” NATO birliklerinin konuşlandırılma olasılığını incelemek üzere bölgeye gönderilmiştir. Bu sıralarda, Azerbaycan Savunma Bakanı Sefer Abiyev, Dağlık Karabağ’da yeni bir çarpışma durumunda “NATO’nun barışçı bir müdahalesinden” bahsetmekteydi. Richter, “The struggle for Caspian oil, the crisis in Russia and the breakup of the Commonwealth of Independent States”.

⁵³ Blank, “American Grand ...”.

⁵⁴ Nuriyev, “The Post-Soviet Caucasus Within ...”, s. 16.

⁵⁵ Walker, “No Peace, No War in the ...”.

⁵⁶ Ağustos 1996’dan beri İran ve Libya, Amerika’nın tek taraflı ambargosuna muhataptırlar. Bu ambargo, İran’daki petrol ve doğalgaz sektörlerine 40 milyon \$’dan daha fazla yatırım yapan ülke ve şirketlere değişik yaptırımlar uygulanmasını öngörmektedir. Gulshan Dietl, “Iran in the Emerging Greater Middle East”, Working Paper, Copenhagen Peace Research Institute, (Ocak, 1999), <http://www.ciaonet.org>.

⁵⁷ Walker, “No Peace, No War in the...”.

içinde Rusya ve Fransa'nın yukarıda bahsettiğimiz girişimde olduğu gibi yakınlaşması doğal karşılanmalıdır. Amerika ile Rusya-Fransa arasında gerginliğe sebep olan bir başka gelişme de, Eylül 1997'de, Fransız Total, Rus Gazprom ve Malezyalı Petronas şirketlerinin İran'la iki milyar Dolarlık bir doğalgaz antlaşması imzalamaları olmuştur. Yine bu aşamada ileri sürülen ve daha çok Rusya'nın desteklediği, "Ortak Devlet"⁵⁸ tasarısı da Rusya'nın barış sürecinde kaybetmeye başladığı etkinliğini tekrar kurma amacıyla atılmış bir adım olarak değerlendirilebilir.

Bu aşamada, ABD, Ermenistan'ın Dağlık Karabağ uyuşmazlığına ilişkin yürüttüğü politikalarından ve Dağlık Karabağ Ermenilerine verdiği açık destekten dolayı, bu ülkeye karşı tutumunu sertleştirmiştir. Uzlaşma taraftarı Ter-Petrosyan'ın ve Parlamento Başkanı'nın istifaya zorlanması, darbe girişimleri, Ter-Petrosyan'ın istifasını açıklamasından birkaç gün önce İçişleri Bakan yardımcısı ve Kişisel Güvenlik Şefinin suikasta uğramaları, dolayısıyla AGİT gayretlerinin aksamasına neden olan bu gibi hadiseler karşısında Amerikan Hükümeti 26 Ocak 1998'de yaptığı açıklamada, bölgedeki çıkarlarının zedelendiğini gösterir mahiyette, Ermenistan'ı Dağlık Karabağ Ermenilerine Azerî topraklarını işgal etmeleri konusunda destek vermekle suçlamıştır.⁵⁹

4. *Dağlık Karabağ Uyuşmazlığının Çözümü Sürecinde ABD'nin Ağırliğini Hissettirme Aşaması ve Rusya'nın Amerikan Etkinliğini Azaltma Çabaları:* ABD'nin AGİT çerçevesindeki barış sürecini tedrici bir şekilde ele geçirdiği bu safhada, Dağlık Karabağ'a yönelik Amerikan dış politikasında global-örgütsel unsurların daha belirleyici hâle geldiği iddia edilebilir. Mart 1999'dan günümüze kadar olan bahsettiğimiz dönem içinde, ABD'nin etkinliği hissedilir hâle gelmiştir. Bir önceki aşamada, AGİT-Minsk Grubu içindeki Rus etkinliğini gösteren ve Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü dikkate almadığı için görüşmelerin tıkanmasına yol açan "Ortak Devlet" tasarısının tarafları açmaza sürüklediği bir ortamda, ABD'nin girişimiyle, Mart 1999'da Azerbaycan ve Ermenistan başkanlarının doğrudan görüşmeler için Cenevre'de bir araya gelmeleri sağlandı. Ermenistan, AGİT-Ortak Devlet tasarısı üzerinde; Azerbaycan ise, AGİT-1996 Lizbon Deklarasyonu üzerinde ısrarcı olmayacakları mesajını karşılıklı olarak verdiler. Yani her iki taraf

⁵⁸ Kasım 1998'de AGİT Minsk Grubu eş başkanları Azerbaycan'ı ziyaret ederek, Azerbaycan yönetimine iki eşit birim arasında (Azerbaycan ve Dağlık Karabağ) bir "ortak devletin" kurulması yönünde hazırladıkları planı sunmuşlardır. Bu tasarı, Dağlık Karabağ ve Ermenistan'ın kabul edebileceği niteliklere sahipti. Dağlık Karabağ'ın eşit bir devlet olarak statüsünü sağlamlaştırırken, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün sağlanması ilkesini göz ardı eden bu tasarı, Bakü tarafından derhâl reddedilmiştir.

⁵⁹ Hafız M. Paşayev, "Peace Proposal In Jeopardy? Azerbaijani-Armenian Conflict", *Azerbaijan International*, (İlkbahar, 1998).

da kendilerince tavizde bulunmuş oldular. Ayrıca, Azerbaycan ve Ermenistan, Dağlık Karabağ'ın statüsü konusunda, "bağımsızlıktan az, otonomiden çok" şeklinde bir ara formülün arayışı içinde oldukları izlenimi vererek, bu konuda da anlayışlı yaklaşımlar (26 Ağustos 1999).⁶⁰ Bu olumlu atmosfer, Aralık 1999'daki AGİT İstanbul zirvesinde, taraflar arasında siyasi bir anlaşmaya ulaşılabileceği beklentisi ile doruk noktaya çıkmıştır. Rusya ise, bu gelişmeler karşısında, 1999 yılı boyunca, Amerika'nın etkisini azaltabilme amacıyla bazı teşebbüslerde bulunmuştur. Bu sırada, ikinci Çeçenistan müdahalesi, Ermenistan parlamentosunda gerçekleştirilen ve henüz üzerindeki giz perdesi tamamen kaldırılamamış olan suikast,⁶¹ Rusya'nın apar topar "Ortak Devlet" tasarısından vazgeçtiğini bildirmesi gibi hadiseler ardı ardına geldi.⁶² 1999 yılının ilk aylarında, Rusya Dışişleri Bakanı Igor Ivanov, üzerinde pek bir detaylandırma yapılmadığı halde, bir "**Kafkasya Forumu**" toplanmasını önermiştir. Rusya'nın önerisi, tüm Transkafkasya ülkelerini kapsıyordu. *Meselenin çözümü için, alt bölge bazında yakınlaşma ve iş birliği öngörülmekteydi.* Bu öneri, özellikle, bölgeye yönelik son birkaç yüzyıllık Rus politikalarında görmeye alışılan kalıba pek uygun değildi. Rusya, bölgede kendi otoritesi dışında bütünleşmeye hiç sıcak bakmamış, bütünleşmeyi ancak kendi koyduğu şartlar altında savunmuştur. Bu öneri, Gürcistan'ı cesaretlendirdi. Eduard Shevardnadze "Barışçı Kafkasya" girişiminde bulundu. Tarihi İpek Yolu'nun canlandırılması teşebbüsü olarak değerlendirilen bu girişim, üç ülke arasındaki ortak çıkarları vurgulamaya çalıştı. Üç ülkenin Parlamento sözcüleri, Ekim 1999'da, Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesi dâhilinde Lüksemburg'da bir araya geldiler. Bu diplomatik adımların devamı 18-19 Kasım 1999'da AGİT-İstanbul zirvesinde geldi. Azerbaycan ve Ermenistan başkanları yaptıkları konuşmalarda, Transkafkasya'da bir istikrar düzeninin gerekliliği üzerinde durdular. Aralık 1999'da Moskova'nın desteğiyle, Ermenistan, **Güney Kafkasya Güvenlik Antlaşması önerisinde** bulundu. Ocak 2000'de bu tasarı, bazı değişikliklerle yeniden sunuldu. "**Güney Kafkasya'da İstikrar Üzerine Yuvarlak Masa**" olarak adlandırılan bu proje, "**3+3+2**"⁶³ olarak

⁶⁰ Dadash Alishov, The Role of Caspian Oil in Maintaining Stability in the Caucasus Region: In the Case of Mountainous Karabakh Conflict, doktora tezi, 1999, <http://scf.usc.edu/~baguirov/azeri/dadash1.htm>.

⁶¹ 1999 yılının malum suikasttan önceki aylarında, Koçaryan yönetiminde, özellikle Başbakanlıkta, ABD'ye ciddi anlamda yakınlaşma emareleri görülmeye başlanmıştı. Suikasttan sonra ise, Koçaryan yönetiminin, öncesine nazaran çok daha sert politikalar izlediği ve barış görüşmelerinde çok katı bir tutum sergilemeye başladığı açıkça gözlemlenmiştir. Cornell, "The Caucasus Under Renewed Russian Pressure: Realities on the Ground and Geopolitical Imperatives", http://www.cornellcaspien.com/pub/10_0101russianpressure.html.

⁶² Cafersoy, "Bağımsızlığın Onuncu...", s. 300.

⁶³ Formüle göre, (Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan) + (Türkiye, Rusya, İran) + (ABD, Avrupa Birliği) bileşimi olacaktı.

Rusya'ya karşı etkinlik kaybına uğrayan ABD, Bakü-Ceyhan hattına daha da önem vermeye başlamıştır. ABD, projenin inşaatına başlanmadan ve finansal kaynaklar bu projeye aktarılmadan önce, Kazakistan petrolünün de bu hatta verilmesini sağlamaya çalışmaktadır. Kazakistan bölgesinde çok büyük petrol rezervleri bulundu; ancak hemen belirtmek gerekir ki Kazakistan, Hazar petroleri konusunda Rusya'yı dışlamaya kolaylıkla cesaret edemeyeceği gibi İran ile de arasındaki ilişkileri zedelemeyi istemez.⁶⁶

-Florida Key West Görüşmeleri:

Amerikan Dışişleri Bakanı Powell, bizzat katıldığı görüşmelerin ilk gününde, Başkan Bush'un direktifiyle kendisinin toplantıların açılışına iştirak etmesinin, yeni yönetimin meseleye ve dolayısıyla bölgeye verdiği önemin bir göstergesi olduğunu belirtti.⁶⁷ Key West görüşmelerinden sonra, ABD'de uyuşmazlığın hemen bir yıl içinde çözüme kavuşturulabileceğine dair olumlu bir atmosfer oluştu.⁶⁸ Aynı iyimser ortamdan, eş Başkanların Erivan'da 22 Mayıs 2001'de yaptıkları basın toplantısında, Minsk Grubu'nun Fransız Eş Başkanı De Suramean da bahsetmiştir.⁶⁹ Key West görüşmelerinin ardından Başkan Bush'un iki ülke liderini ayrı ayrı kabul etmesi de Amerikan yeni yönetiminin meselenin çözümüne verdiği önemi gösteren bir başka örnek olarak sunulabilir.

Clinton yönetimi, Ortak Devlet tasarsını sessiz bir şekilde desteklemişti ve böylece bu tasarı, 7 Kasım 1998'de AGİT Minsk Grubu'nun yeni barış plânı olarak kabul edilmişti. ABD, bir anlamda, o güne kadar resmen savunduğu Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü tezini göz ardı etmiş oluyordu. Key West görüşmelerinin açılışında, Bush yönetimi tarafından hazırlanan, uyuşmazlığın tarihçesi üzerine kısa broşürde ise, ilk defa, ABD resmen ve doğrudan, Ermeni güçlerinin Azerbaycan topraklarını işgal altında bulundurduğunu ifade etmiştir. Gözlemciler bunu, ABD'nin Ermenistan'a baskısı olarak yorumladılar.⁷⁰

⁶⁶ Tamara Makarenko, "New Directions In Caspian Politics", Caspian Brief, Cornell Caspian Consulting, Sayı. 16, (Mayıs, 2001), s. 4.

⁶⁷ U.S. Department of State's Office of International Information Programs, "Powell Press Conference at Nagorno-Karabakh Talks", <http://usinfo.state.gov>, (3 Nisan 2001).

⁶⁸ Dönemin Minsk Grubu Amerikan Eş Başkanlığını yürüten Cavanaugh bu temennisini, üç Eş Başkanın Ermenistan Devlet Başkanı Koçaryan ile Spitak, Ermenistan'da yaptıkları görüşme esnasında dile getirmiştir. Bkz. "Minsk Group Co-Chairs Brief in Spitak, Armenia", U.S. Department of State's Office of International Information Programs, <http://usinfo.state.gov>, (22 Mayıs 2001).

⁶⁹ İbid.

⁷⁰ Aslanlı, "Tarihten Günümüze ...", s. 426.

Florida'daki Key West barış görüşmeleri boyunca kimi dikkatli gözlemcilerin gözünden kaçmamış olan problemlerin başında, ABD ve Rusya'nın sorunun çözüm şekli konusundaki görüş ayrılıkları (model farklılıkları) gelmektedir. Buna göre, Amerikan modelinde *Azerbaycan'a iletişim konusunda, Ermenistan'a ise, D.Karabağ'ın statüsü hususunda* ayrıcalık tanınması öngörülmekteydi. Yani, iletişimden kasıt, Azerbaycan ve Nahçıvan arasında coğrafi irtibat anlamında iletişimin kurulması ve güvenliğin sağlanmasıdır. ABD, bunu Azerbaycan için büyük bir fayda olarak görüp, karşılığında Azerbaycan'dan *"ortak devlet" modelinden çok daha gevşek bir oluşumu kabul etmesini istemektedir*. Ancak, buradaki zayıf nokta şudur: "bu tür bir iletişim Azerbaycan için faydalı olmaktansa, ABD ve Batılılar için büyük bir başarı olarak görülmekteydi. Batılılar, bu sayede, doğuya doğru Gürcistan dışında da bir kapı elde etmiş olacaktı. Ruslar ise, Nahçıvan bağlantısını (iletişimi) kabul etmekle birlikte, Dağlık Karabağ için de, Nahçıvan'a benzer bir statü oluşturulmasını savunmaktaydılar." Bunun için **ayrı bir anlaşmanın** imzalanmasını istemişlerdir.⁷¹

Key West görüşmelerinde, Rusya ve Fransa'nın, barış sürecindeki gelişmeler hakkında İran'ın bilgilendirilmesi meselesine önem verdikleri de görülmektedir. Belki de olası bir toprak değişimi ile ilgili olarak İran'ın görüşü alınmak istenmiş olabilir. Öngörülen bu koridor bölgesi, büyük ihtimalle, İran sınırı yakınlarındadır. Bu da İran açısından önemli jeopolitik sonuçlara sebep olabilir.⁷²

Rusya, ABD'nin Key West görüşmelerindeki ağırlığı karşısında, genelde sessiz kalan Eş Başkanı Trubnikov yerine atadığı Gribkov'u daha fazla sesini duyurmak için düşünmüş olabilir. Gribkov, selefine göre daha agresif ve aktif bir yaklaşıma sahiptir. Diğer taraftan, Fransa da görev değişikliği esnasında, Fransa'nın İran Büyükelçisini tercih ederek, kendisinin ABD'den farklı düşündüğü imajını vermek istemiş olabilir. Dolayısıyla, AGİT bazında bir Rusya-Fransa yakınlaşmasından bahsedilebilir.

Key West'te görüldüğü kadarıyla, Rusya, uluslar arası camianın Lizbon zirvesinde olduğu gibi, Ermenilerin tek taraflı tavizine dayalı barış önerilerini tekrarlamaması için uğraş veriyordu. Bunda da nispeten başarılı olmuştur. Tek taraflı tavizle çözüm sağlanamazdı. Amerikalı Büyükelçi Cavanaugh, karşılıklı tavizi öngören üç plân hazırlığı içinde bulduklarını söylemiş ancak detay vermemiştir. Halbuki, AGİT Lizbon

⁷¹ Mubariz Ahmadoğlu, "There Are Results and There Are Not", 525 gazet, Baku, (11 Nisan 2001).

⁷² "Minsk Group Co-Chairs ...".

zirvesinde D. Karabağ'ın tek taraflı tavizine yönelik sadece bir plân söz konusuydu.⁷³

Çok Taraflılık, Sorun Çözümü ve ABD:

Amerika sorunun çözümünde çok taraflı ara buluculuk yöntemini, Rusya'nın tek taraflı müdahalelerinden çok daha faydalı olarak algılamaktadır. Zira, bölgedeki pek çok güç arasındaki potansiyel çatışma alanlarının varlığından dolayı, Dağlık Karabağ uyuşmazlığı, zaman zaman Türkiye-Rusya, Türkiye-İran, Azerbaycan-İran, Azerbaycan-Rusya arasında olduğu gibi, bölgesel ve/veya büyük güçler arasında nüfuz alanı mücadelelerine kolaylıkla sebep olabilir. Bu anlamda, bölgesel uyuşmazlıkların çözümünde, ABD, etkili bir üçüncü taraf olarak ön plâna çıkmakta ve genelde Orta Doğu meselelerinde olduğu gibi, çatışan taraflar arasında aktif bir ara bulucu işlevselliğini üstlenmektedir.⁷⁴

Rusya'yı çok taraflılığa çekme yönünde ABD'nin ilk teşebbüsü, BM-Güvenlik Konseyi'nin Nisan 1993'te aldığı 822 sayılı kararın hemen peşinden gelmiştir. 1993 Nisanı'nın sonlarında, AGİK eksenli barış sürecini yeniden aktif hâle getirmek için, Türkiye, ABD ve Rusya tarafından üç taraflı ve üç aşamalı bir barış plânı oluşturulmuştur.⁷⁵

Mayıs 1994'te, Rusya savaştan tarafları ateşkes üzerinde ikna etmeyi başardıktan sonra, Amerika, arttığı gözlenen Rus etkisini dengeleyebilmek için, o zamanki adıyla AGİK⁷⁶ vasıtasıyla, Rusya'yı çok taraflı barış çabaları konusunda içselleştirmeye çalışmıştır.⁷⁷ Bu dönemde, çok taraflı alternatif barış yollarının aranması ve harekete geçirilmesi hususunda AGİT'in rolünün arttığı tespit edilebilir.

⁷³ "Co-Chairs Brief on Nagorno-Karabakh Talks", *Public Diplomatic Query*, <http://usinfo.state.gov>, (10 Nisan 2001).

⁷⁴ Bknz. Novikova, "Armenia and the...".

⁷⁵ Plânın öngördüğü üç aşama şunlardı: 1. Taraflar arasında ateşkesin imzalanması, 2. Ermeni birliklerinin Dağlık Karabağ dışında, işgal ettikleri tüm bölgelerden çekilmesi, 3. Geniş kapsamlı bir barış plânının oluşturulması. ABD'nin de dâhil olduğu bu plân, aşağıda ele alacağımız, mekanik çözüm modelleri kapsamında değerlendirilebilecek ilk girişimlerden biri olması açısından önem taşımaktadır. Bkz. Croissant, *The Armenia-Azerbaijan Conflict*, 'Causes and Implications', s. 89.

⁷⁶ AGİK (Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Konferansı), 1994-Budapeşte Zirve Konferansından sonra, AGİT (Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı) adını almıştır.

⁷⁷ Rusya'nın barış çabaları konusunda içselleştirilmesini vurgulayanların başında, "Rusya'ya temel ağırlığın verilmesini savunan", dönemin Amerikan Dışişleri Bakan yardımcısı Strobe Talbott gelmekteydi. Karen Bruberts, "In Pursuit of Pax Americana (I)", *Russian Social Science Review*, Cilt. 41, Sayı. 3, (Mayıs-Haziran, 2000), <http://ehostvgw10.epnet.com/fulltext.asp>; İlâve etmek gerekir ki, Rusya da, Soğuk Savaş'ın ardından, özellikle de Kosova krizinden sonra ciddi anlamda endişelenmeye başladığı Amerikan tek taraflılığının dengelenmesi için, çok taraflılığı açıkça desteklemekteydi. AGİK'in yeni rolünü kabul etmemek, kendi söylemi ile çelişmek anlamına gelebilirdi. Bu çelişki de, Rusya'nın niyetleri konusunda zaten belirsizliğe sahip Batı açısından ciddi bir kaygı yaratabilirdi.

Azerbaycan ve Ermenistan'ın AGİK'e üye olmaları ile, Dağlık Karabağ uyuşmazlığı bu kurumun gündemine taşınmış oldu. Önce Beyaz Rusya'nın başkenti Minsk'te çok taraflı bir barış konferansı düzenlenmesi fikri doğdu. Bu konferansın toplanması mümkün olmayınca, konferansa davetli ilgili ülkeler arasında, AGİK çatısı altında, 24 Mart 1992 tarihinde Minsk Grubu denilen ad hoc bir oluşum meydana getirildi. Bu grup, sadece Dağlık Karabağ uyuşmazlığının barışçıl yollarla çözülmesi konusunda ilgilendiği devletler⁷⁸ arasında eş güdüm sağlamayı hedefleyen bir oluşum, uyuşmazlığın çözülmesi ile birlikte işlevini tamamlayacaktır.

Amerika, Dağlık Karabağ uyuşmazlığının çözümüne ilişkin çıkarları konusunda bilinçlendikten sonra, uluslar arası kamuoyunu da bilinçlendirmeye çalışmıştır. Uyuşmazlığın, Batıdan uzak ve sadece Rusya'nın yakın çevresindeki ve ancak Rusya'nın tek taraflı müdahalesiyle çözülebilecek bir sorun olmaktan çıkarılması, Amerika'nın çıkarı gereği idi. Dolayısıyla bu işlevi Minsk Grubu üstlenmiştir.

Minsk Grubu'nun fonksiyonları, biraz daha genişletilerek şu şekilde belirtilebilir: mesele hakkında uluslar arası kamuoyunu bilinçlendirmek,⁷⁹ taraflar arasında barışın köklü olarak tesis edilmesi (empatik boyut), taraflara barışı tesis edebilmeleri doğrultusunda imkan sağlamak (facilitation), sorunun çözümü için ara buluculuk (mediation),⁸⁰ taraflar arasında tırmanmayı önleyici diplomasi (apatik boyut) gibi. Kendi aralarında aldıkları bir karara göre, Minsk Grubu Eş Başkanları güdümünde Azerbaycan ve Ermenistan devlet başkanları ve temsilcilerinin aralarında yaptıkları görüşmeler gizlidir. Basına sızdırılanlar haricinde, eş Başkanların ve uyuşmazlık taraflarının fikirleri ve fikir ayrılıkları tam olarak bilinmiyor. Eş Başkanların ve uyuşmazlık taraflarının ne düşündüklerini ancak mantıken tahmin etmek söz konusu olabiliyor. Minsk Grubu'nda doğal olarak fikir birliğine, ya Eş Başkanlardan birinin etkilemesi sonucunda,⁸¹ ya benzer bireysel yaklaşımların paralelliği ile ya da ortak karar ile ulaşılabilir.

⁷⁸ Minsk Grubu, AGİT'in 55 üyesinin 13'ünden meydana gelmektedir. Bu 13 üye şunlardır: Türkiye, ABD, Rusya, Fransa, Norveç, Avusturya, Belarus (Beyaz Rusya), Almanya, İtalya, İsveç, Finlandiya, Azerbaycan ve Ermenistan. İran uyuşmazlık konusu ile doğrudan alakalı bir devlet olmasına rağmen, AGİT'e üye olmasından dolayı, Minsk Barış Konferansı'na davetli, dolayısıyla Minsk Grubu içinde bulunan bir ülke değildir. Amerika İran'ı sürece dışlamaya çalışmasına karşın, Rusya İran'a yaklaşmaktadır.

⁷⁹ Bu doğrultuda bir araç olarak, Avrupalı ülkeler adına meseleye yakın olarak bilinen Fransa'ya Eş Başkanlıklardan birinin verilmesi yoluna gidilmesi, ABD açısından doğru bir tercihtir. Azerbaycan, Ermenistan'ın doğal müttefiki olarak gördüğü Fransa'ya eş başkanlık verilmesine karşı çıkmışsa da, ABD'ye de bir Eş Başkanlık verilmesi, Bakü'yü rahatlatmıştır.

⁸⁰ Arabulucu olarak bazı çözüm alternatifleri üretip, önermek de bu kapsamdaki bir işlevselliktir.

⁸¹ Buna örnek olarak Rusya'nın girişimi ile Ortak Devlet önerisinin formüle edilmesi, İran'ın haberdar edilmesi prensibinin kabul edilmesi veya Fransa'nın başlattığı ve ABD'nin de devam ettirdiği, Paris ve Key West gibi ikili görüşme turlarının yapılması uygulamaları verilebilir.

ABD'nin, doğal olarak diğer eş başkanların ve uyuşmazlık taraflarının benimseyip uygulayabilecekleri çözüm yöntemleri üç kategoride incelenebilir:

1. Mekanik Yaklaşım: Uyuşmazlık konusunun küçük parçalara ayrılması yöntemidir. Meselenin tarafları da meselenin kendisi de alt bileşenlerine ayrılabilir. Bu yaklaşımda, meselenin tarihsel kökeni ve gelişimiyle fazlaca ilgilenilmez.

Dağlık Karabağ uyuşmazlığının çözüm sürecine yönelik, şu ana dek üç mekanik çözüm modeli örneği sergilenmiştir. Bunlar: Toptan çözüm şekli, Aşamalı çözüm şekli ve Ortak devlet tasarısıdır.

Toptan çözüm şekli:

1997 Mayıs'ında, Amerikan Dışişleri Bakan Yardımcısı Strobe Talbott ve üç Eş Başkan, ancak basına yansıtıldığı kadarıyla bilinen bir barış tasarısı ortaya koydular. Tasarı, Dağlık Karabağ uyuşmazlığına yönelik önemli ve acil meseleleri, statü meselesinden ayırmaktaydı. Önemli meseleler kapsamında, Ermeni birliklerinin Laçin dâhil işgal ettikleri bölgelerden çekilmesi ve oluşturulacak AGİT-Barış Koruma Gücü⁸² sorumluluğunda bir tampon bölge kurulması hususu bulunmaktaydı. Bu kapsamda, Laçin bölgesi, AGİT tarafından Azerbaycan'dan kiralanacak ve yine Dağlık Karabağ'a kira karşılığı verilebilecekti. Türkiye'nin de desteklediği bu plân⁸³ çerçevesinde, yurtlarından edilmiş Azeriler, işgal edilmiş bölgelere geri dönecekler ve karşılığında Ermenilere uygulanan abluka ortadan kaldırılacaktı. Plânın ikinci kısmını oluşturan statü ile ilgili meselelere gelince; Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü korunacak ve dolayısıyla Dağlık Karabağ, Azerbaycan toprakları dâhilinde, kendi kendini idare eden serbest bir ekonomik bölge olacaktı. Bu bölgenin kendine ait para birimi, hükümet bütçesi, vergi artırma yetkisi ve gerekli olan minimum seviyede ulusal muhafız ve polis gücü olacaktı. Azeriler de, Dağlık Karabağ'a geri dönebileceklerdi. Bu barış tasarısı, statü ile ilgili sorunların halledilebilmesi için, öncelikle önemli ve acil olarak isimlendirilen meselelerin halledilmesini gerektirmese de (aşamalı bir plân değildir), konuların parçalara ayrılması, mekanik mantığa yakın bir plân olduğu imajını desteklemektedir.⁸⁴

⁸² Barış gücünün görev süresi, yeniden uzatılabilir kaydıyla bir yıl olacaktı. Barış gücü, Amerikan, Rus ve Fransız askerlerinden oluşacaktı. Ancak, Bosna'daki NATO Barış koruma gücüne dâhil Amerikan askerlerinin görevlerinin uzatılması konusunda isteksiz olan Kongre'nin, Dağlık Karabağ meselesi konusunda da aynı tavrını sürdürme tehlikesi bulunmaktaydı. Walker, "No Peace, No War ...".

⁸³ Türkiye 2 Haziran 1997'de bu plânı desteklediğini bildirmiştir.

⁸⁴ Walker, "No Peace, No War ...".

Aşamalı çözüm şekli:

Yukarıda bahsettiğimiz plân, özellikle Laçın üzerinde hâkim olmak isteyen, Azerbaycan'a bağlı bir statüde kalmayı tercih etmeyen ve güvenlik garantisi tam anlamıyla sağlanmadan Azerilerin Dağlık Karabağ'a geri dönmelerinden endişelenen Ermenilerce ve özellikle Laçın ve Şuşa üzerinde tam egemenlik tesis etmek amacıyla olan Azerilerce desteklenmedi. Öyle olmasına rağmen, Bakü bu plânı genel hatlarıyla kabul etmiştir. Ancak, özellikle Karabağlı Ermenilerin fikir değiştirmemeleri üzerine, Minsk Grubu bu plânı kısmen değiştirerek yeniden formüle etmeye çalışmıştır.⁸⁵

Eş Başkanlıkla birlikte, Amerika'nın etkinliğinin Dağlık Karabağ barış sürecine ilişkin olarak, AGİT içinde daha fazla hissedilmeye başlandığı⁸⁶ Temmuz 1997'de, AGİT-Minsk Grubu, taraflara, yine mekanik mantığa dayalı, ancak bu sefer "aşamalı" bir çözüm önerisinde bulundu.⁸⁷

20-22 Eylül 1997'de, Minsk Grubu Eş Başkanları, Mayıs tasarısında, bazı ilâve değişiklikler yaptılar. Bu sefer, Ermenistan'ın olası bir Azerbaycan işgali karşısında Dağlık Karabağ'a müdahale etme hakkını da içeren, güvenlikle ilgili tüm hususların, birinci aşamada ele alınması kararlaştırıldı. Ermenistan devlet başkanı Ter-Petrosyan'ın 26 Eylül'de düzenlediği basın toplantısında, bu yeni öneriye yeşil ışık yakması ise, Dağlık Karabağ'ı ve Ermenistan içindeki destekçilerini tahrik etti. Bu süreç, Ermenistan'da sonu Ter-Petrosyan'ın istifasına varan bir kriz ortamına girilmesiyle noktalandı.⁸⁸

⁸⁵ İbid.

⁸⁶ Minsk Grubu eş başkanlığına sahip 3 ülke başkanları arasında, 21-22 Haziran 1997'de Denver zirvesi düzenlendi. Bu zirvede, üç başkan, uyuşmazlığın bütün taraflarının çıkar ve görüşlerini dikkate alarak sorunun çözümü konusundaki ortak iradelerini dile getirmeye çalıştılar. Bundan bir hafta sonra da Başkan Aliyev Amerika'ya ilk resmî ziyaretini gerçekleştirdi. Amerika'nın uyuşmazlığa yönelik artan ilgisini gösteren ikinci işaret, bu ziyaret sırasında gözlemlendi. İki başkan, "ABD-Azerbaycan ilişkileri konusunda ortak bir açıklama" yaptılar ve "ABD-Azerbaycan İki Taraflı Yatırım Antlaşmasını" imzaladılar. Walker, "No Peace, No War ...".

⁸⁷ Önce önemli ve ivedi meseleler halledilecekti, daha sonra da statü ile ilgili meseleler üzerinde durulacaktı. Laçın'ın geleceği sorunu ile yerlerinden edilmiş Azerilerin Dağlık Karabağ ve Laçın'e, Ermenilerin ise, Shaumian ve diğer bölgelere yerleştirilmeleri mevzuu, Ermenistan'ın isteği üzerine, önemli meseleler arasından çıkarılarak ikinci aşamadaki statü meseleleri arasına dâhil edilmiştir. Birinci aşamada, Ermenilerin Laçın dışında işgal ettikleri altı bölgeden geri çekilmeleri öngörülmüştür. Ayrıca, Dağlık Karabağ, kendi askerî kuvvetlerini tam olarak muhafaza edecekti. Walker, "No Peace, No War ...".

⁸⁸ Hratch Tchilingirian, "Nagorno-Karabakh: Transition And The Elite", Central Asian Survey, Cilt. 18, Sayı. 4, (Aralık, 1999), <http://ehostvgw10.epnet.com/fulltext.asp>.

“Ortak Devlet” tasarısı:

Minsk Grubu’nun Rus Eş Başkanı, “Ortak Devlet” tasarısını ortaya koydu. Bu plân, Azerbaycan tarafından reddedildi. Zira bu plân onun için olumlu bir anlam ifade etmediği gibi, AGİT’in Budapeşte (1994) ve Lizbon (1996) zirvelerindeki tekliflerine / tasarılarına da ters düşmekteydi. Minsk Grubu’nun ileri sürdüğü bu tasarı kabul edildiğinde, bu Ermenistan’daki katı tutumlu çevrelerin bir zaferi olarak düşünülecekti. 7 Kasım 1998 tarihli Ortak devlet modeli, büyük ölçüde sertlik yanlısı Ermeni kesimlerinin Dağlık Karabağ üzerindeki plânlarının bir parçasıydı, zira bu şekilde uluslar arası camiaya Dağlık Karabağ’ın Azerbaycan’dan ayrı bir birim sıfatıyla ortak devlet içinde yer alabileceği gösterilmiş ve ispatlanmış olacaktı. Bu ortak devlete yönelik olası müdahaleleriyle Rusya’nın verebileceği zararları, bölgede bundan kaynaklanabilecek istikrarsızlık potansiyelini ve bunların yanında da, Rusya’nın AGİT çerçevesinde içselleştirilmesinin gerekliliğini düşünen ABD, söz konusu tasarıyı sessiz bir şekilde desteklemiştir.

2. Organik Yaklaşım: Uyuşmazlık konusunu, mekanik yaklaşımın aksine, ayrılmaz bir bütün olarak görür. Sorun parçalara ayrılıp, ayrı ayrı çözümlense bile ortaya kapsamlı bir çözüm çıkmaz. Meselenin tüm unsurlarının bütün için özel bir değer ve fonksiyonu bulunmaktadır. Barış süreci küçük parçalara indirgendikten sonra tekrar birleştirilemez ve süreç tersine çevrilemez. Uyuşmazlığın tarihsel bir geçmişi ve kültürel bir boyutu bulunmaktadır. Dolayısıyla çözüm için, uyuşmazlığın başlangıcına ve sorunun köküne inmek lazımdır.

Amerika uyuşmazlığa ilişkin etkinliğini artırırken, Rusya’nın gözünde güvenlik ikilemi yaratmamaya özen göstermek durumundadır. Amerika’nın müdahaleci ara buluculuğu, Rusya’yı çevrelediği yönünde bazı endişelere sevk edebilir. Bunun için ABD, özellikle tek taraflı, kurumsal, çok taraflı ve bazen de iki taraflı ‘facilitation’a (barışı tepeden güç politikaları veya müdahaleler olmaksızın sadece taraflara uygun bir ortam hazırlamak suretiyle olanaklı hâle getirmek) ağırlık vermektedir. Amerikalı ve Rus dış politika uzmanlarından oluşan entelektüel bir girişim niteliğindeki Bipartisan Task Force (iki taraflı görev gücü) bu

.....
Amerika uyuşmazlığa ilişkin etkinliğini artırırken, Rusya’nın gözünde güvenlik ikilemi yaratmamaya özen göstermek durumundadır.
 Force (iki taraflı görev gücü) bu

sonuncu modele örnek olarak verilebilir. ABD birçok kez, tarafları yukarıdan çözümler empoze etmeden bir araya getirme şansı yakalamaya ve karşılıklı anlayış ortamını tesis etmeye çalışmıştır. Örneğin, Koçaryan başkan seçildikten sonra, taraflar arasındaki görüşmelerin tıkandığı bir ortamda, Washington'da düzenlenen, NATO'nun 50. kuruluş yıl dönümü kutlamalarında (Nisan 1999), dönemin ABD Dışişleri Bakanı Madeleine Albright, her iki tarafı, sadece kendi aralarında, bir üçüncü kişi olmaksızın diyaloga girmeleri konusunda ikna etti.⁸⁹ Clinton, iki liderin (Aliyev ve Koçaryan) doğrudan görüşmelere başlamasından itibaren, Dağlık Karabağ meselesine özel önem vermeye başladı. Başkan, iki lidere Kasım 1999'daki AGİT-İstanbul zirvesinde bu fırsatı sağlamaya çalıştı. Onlarla Ocak 2000'de Davos'ta (İsviçre) tekrar birlikte oldu. Daha sonra, Eylül 2000'de, New York'ta düzenlenen BM-Milenyum Zirvesi'nde iki lider, Başkan Clinton'ın girişimiyle, aralarında diyalog kurmaya çalıştılar. Amerika'nın büyük ölçüde destek verdiği bu süreç, zamanla kendiliğinden işler hale gelmeye başladı. Nitekim, iki lider, BDT zirvesi dolayısıyla Beyaz Rusya'nın başkenti Minsk'te 1 Aralık 2000'de bir araya geldiler. Bir sonraki görüşmelerini Ocak 2001'de, Avrupa Konseyine katılım törenine iştirak etmek için gittikleri Fransa'nın Strasbourg kentinde gerçekleştirdiler. Bu buluşmalarda doğal olarak AGİT Minsk Grubu Eş Başkanları yer almamışlardır.

3. Siberetik Yaklaşım (Süreç Modeli): Uyuşmazlık, çevresiyle arasındaki etki-tepki süreci çerçevesinde anlaşılabilir. Yani, her uyuşmazlık çevresinden etkilenir ve çevresine tepki niteliğinde gelişim gösterir. Dolayısıyla çevredeki kaos-düzen dengesi birinci dereceden önem taşımaktadır. Bu yaklaşıma göre, uyuşmazlıkların kendi çevreleriyle geri bildirim ilişkileri bulunmaktadır. Bu şekilde, uyuşmazlık kurumsallaşır ve kendi dinamiklerine kavuşur. Siberetik yöntem, yapısal yaklaşımlar olarak bilinen mekanik ve organik çözüm modellerinin başlı başına yeterli olmadıklarını kabul etmektedir.

Süreç modeline göre, Dağlık Karabağ uyuşmazlığının çevresi, "Çarlık Rusyası – SSCB – Rusya Federasyonu – BDT döngüsünün" etkisinde bir kaos-düzen dengesini yansıtmaktadır. O halde bu uyuşmazlığın çevresi de en az sorunun kendisi kadar önemlidir. Çevre yeterince düzenlenmezse, uyuşmazlık tırmanabilir ve bu da savaflara neden olabilir. Çevredeki düzenin devamını sağlayan gücün kesintiye uğraması, her

⁸⁹ Aslanlı, "Tarihten Günümüze ...", s. 424.

.....
Tarihsel verilerden hareketle, çevredeki en etkili ve önemli aktör olan Rusya'yı dışlayarak çözüm arayışına yönelmenin yapılabilecek en büyük yanlış olduğu görülmüştür.

şeyi kaosa götürebilir.⁹⁰ Bu yaklaşımın gereği olarak, Transkafkasya ve çevresini oluşturan Kafkasya Bölgesinin bütün olarak ele alınması gereklidir.⁹¹ Amerikan dış politikasında, geleneksel olarak Kafkasya sorunlarına yönelik böyle bir tutumun varlığından bahsedilebilir. 1918-1920

arasındaki bağımsızlık döneminde, Azerbaycan'da iktidarda bulunan Müsavat Partisi, bölgede üç Cumhuriyet ve Kuzey Kafkasya arasındaki entegrasyonu (kendi deyimiy-le "konfedere ittifakı") destekledi ve hatta bu fikri Paris Barış Konferansı'na kadar götürdü. Sovyet işgaline uğramadan önce, Azerbaycan ve Gürcistan arasında, 27 Temmuz 1919'da askeri-politik iş birliği mekanizmasının kurulmasına karar verilmişti. Ermenistan'ın pek sıcak bakmadığı bu konfederasyon fikri, Paris Barış Konferansı'nda özellikle Woodrow Wilson tarafından desteklendi.⁹²

Tarihsel verilerden hareketle, çevredeki en etkili ve önemli aktör olan Rusya'yı dışlayarak çözüm arayışına yönelmenin yapılabilecek en büyük yanlış olduğu görülmüştür. Rusya'nın ve Avrasya Bölgesinin istikrarı birbirine sıkıca bağlıdır. Amerika'da Rusya'nın istikrarlı geleceğine yönelik senaryo üreten iki kesim, birbirinden oldukça zıt düşüncelere sahiptirler. Bir grup, dünyanın en büyük yüz ölçümüne

⁹⁰ Karl Deutsch'a göre, çevredeki "patolojik sistemler" uyumsuzlukları tırmadıkça, çevrenin "yaşayabilir" sistemleri uyumsuzluğun çözümünü sağlayabilirler. Stephen David Bryen, *The Application of Cybernetic Analysis to the Study of International Politics*, Martinus Nijhoff, The Hague, (1971), s. 41. ; Çevredeki kaosu Transkafkasya'daki toplumlara bazı faydaları bile dokunmuştur. 1917 İhtilâli döneminde ve 1991'de SSCB'nin yıkılmasından sonra baş gösteren kaos ve düzensizlik ortamı, bölgedeki toplumların, birincisinde çok kısa süreli de olsa, bağımsızlıklarını kazanmalarına neden olmuştur. Bağımsızlıkla birlikte, toprak meseleleri yüzünden birbirleriyle çatışmaya ve savaşa girmişlerdir. Dağlık Karabağ uyumsuzluğu gibi bir çok sorun da bu sıralarda tekrar su yüzüne çıkmıştır. 1917 ihtilâlinin ardından Rus İmparatorluğu'nun yıkılması ile ortaya çıkan otorite boşluğundan dolayı, Ermenistan ve Gürcistan, sınır çatışmalarına girmişlerdi; Azerbaycan ve Ermenistan arasında Karabağ ve Nahçıvan meselelerinden dolayı savaş çıkmıştı; Kuzey Kafkasya Bölgesinde ise, değişik gruplar arasında çatışma ve savaşlar meydana gelmişti. Bu çatışmaları sona erdirmek için, Sovyet otoriteleri, sahneyi dondurarak, meselelere kendilerince çözüm bulduklarını düşündüler. Bknz. Andranik Migranian, "Ethnic Conflict in the Caucasus: Causes and Solutions", Fred Wehling (der.), *Ethnic Conflict and Russian Intervention in the Caucasus*, Institute on Global Conflict and Cooperation, (Ağustos, 1995), <http://www.ciaonet.org>.

⁹¹ Kafkasya'daki uyumsuzlukların birbirinden soyutlanarak çözülemeyecekleri ve Kafkasya'nın kuzey ve güneyinin bütünsel bir sistem oluşturduğu fikri hakkında daha detaylı bilgi için bknz. Sergei Artunov, "Ethnicity and Conflict in the Caucasus", ve Andranik Migranian, "Ethnic Conflict in the Caucasus: Causes and Solutions", Fred Wehling (der.), *Ethnic Conflict and Russian Intervention in the Caucasus*, Institute on Global Conflict and Cooperation, (August, 1995), <http://www.ciaonet.org>.

⁹² Hijran Huseynova, "Common House Of Caucasus": History And Modernity", <http://bridge.aznet.org/bridge/Caucasus.htm>.

sahip devleti olan Rusya'nın istikrara kavuşturulması yönünde yardım edilmesini savunurken,⁹³ Brzezinski başta olmak üzere diğer kesim, Rusya'nın bu cesamete devam edemeyeceğini ve parçalara ayrılması gerektiğini düşünmektedir. Her iki yaklaşım da, varsayımsal olarak başta Kafkasya olmak üzere, eski SSCB'nin güneyindeki tüm problem ve uyuşmazlıkların topyekün çözülebilmesi için, kuzeyde istikrarlı bir çevreyi geliştirmek gerektiğini vurgulamaktadırlar. Amerika'nın resmî amacı da çevredeki patolojik yapıların tümünü sağlıklı hâle dönüştürmek olmalıdır. Bunun için, bölgedeki aktörler arasında iletişimi geliştirmek en başta gelen şarttır.

Ancak, büyük devletlerin Kafkasya politikaları arasındaki uyum eksikliği, sistemin yapısındaki zaafı ortaya koymaktadır. Bu söylediklerimizi ispatlamak amacıyla şu örnek verilebilir: Sözde Dağlık Karabağ Cumhuriyeti'nin Dışişleri Bakanı Melkumyan, CSIS (Stratejik ve Uluslar arası Çalışmalar Merkezi)'de yaptığı bir konuşmada, Rusya'nın yaklaşımına paralel olarak, bu siyasî problemin çözümü için, fonksiyonalizm ağırlıklı bölgesel bir ekonomik entegrasyon önermiştir. Rusya'nın sıklıkla dile getirdiği bu gibi projeler, ona göre politik çözümün kolaylaştırıcılarıdır. Ekonomik sıkıntı içinde olan Rusya, Hazar'ın, ama özellikle de Azerbaycan'ın kaynaklarını kullanmak istiyor. Bu doğrultuda, bölgedeki doğal kaynakların ortak kullanımını çözüm için bir ön şart olarak ileri sürüyor. Azerbaycan ile paralel düşünen ABD ise, bunun tam tersini savunarak, *'önce bölgede barış ve istikrar olsun, daha sonra da bu tip bir ekonomik iş birliği gerçekleşsin'* diyor; çünkü ona göre, barış olmadan yatırım olmaz, bu da ekonomik iş birliği bir tarafa, bölgede iş birliği için gerekecek ekonomik gelişme asgarisini bile oluşturmaz. Kısacası ABD ve Rusya, Azeri petrolüne büyük ölçüde sahip olmayı istiyorlar. Dağlık Karabağ, petrol ve doğalgaz nakil hatlarının geçiş güzergâhında yer almak istese bile, bu, Azerbaycan'ın ulusal menfaatleri gereği, uyuşmazlık çözümlenmeden gerçekleştirilemez. O halde Dağlık Karabağ Ermenileri, "önce ekonomik iş birliği, daha sonra çözüm" diyerek çelişki yapıyorlar. Bu proje önerisi, Dağlık Karabağ ve Ermenistan'ın Rusya'nın isteği doğrultusunda hareket ettiklerinin bir delili olarak da ileri sürülebilir. Ermeniler ve dolayısıyla Rusya, bölgede bir ekonomik alt yapının oluşmasını istiyorlar. Peki bu yapı, ciddi anlamda kaynak sıkıntısı çeken Rusya, Ermenistan ve D.Karabağ tarafından mı tamamlanıp desteklenecek? Rusya'nın görüşü şu olmuştur: Batı ve Azerbaycan, taviz vere-

⁹³ Bu görüşe göre, G8 üyeliği, Avrupa Konseyi üyeliği, NATO ile yakın ortaklık, BM Güvenlik Konseyi'ndeki veto gücünün korunması, AGİT çerçevesinde etkin bir rol verilmesi (Minsk Grubu eş başkanlığı gibi) vb. bunu sağlayacaktır. Bkz. Vladimir Chernega, "Russia's Chances in the 21st Century", *International Affairs: A Russian Journal*, Sayı. 2, (2000), <http://www.ciaonet.org>.

rek bu alt yapıyı oluştursunlar, Ermeniler ve dolayısıyla Rusya da karşılık olarak politik/askerî taviz versinler. Doğal olarak, bu şekilde bir çözüm, AGİT-1996 Lizbon Zirvesi'ndeki gibi, tek taraflı tavize dayanmayacaktı.⁹⁴

Sistemin istikrarlı olması uyuşmazlığın çözümü için en başta gelen şarttır. Dolayısıyla ABD çatışmacı stratejiyi geri plânda, hatta en marjinal noktada görmektedir. Süreç modelini destekleyen ABD, kutuplaşma tehlikesinden büyük ölçüde kaçınmak durumundadır. Belki de bunun için İran'ı haberdar etme anlamında kısmî bir tavizi kabul etmiş olabilir. Ancak, Amerika bölgenin önemini algılayıp, petrol ve doğal gaz kaynakları zengin olan Türk Cumhuriyetleriyle sıkı ortaklıklar kurmaya başlayınca, Ermeniler, tarihî Türk fobisinden kaynaklanan güvenlik endişeleri ile, Rusya'ya daha fazla yaklaşmış, bu da uyuşmazlığın çözümünü zorlaştıran bir etken olmuştur. Dolayısıyla bu örnek, Amerikan girişimlerinin arka plânında ya da dolaylı sonuçlarında, siber-netik yaklaşıma ters bir mantığın da gözlemlenebileceğini akla getirmektedir.

ABD, bölgeye istikrar getireceğini düşünerek, Avrupa Birliğinin önerdiği "Kafkasya İstikrar Paketi" projesini desteklemiştir. Bu plân, siber-netik modele uygun bir yaklaşım olup, Transkafkasya ve Kafkasya'yı bir bütün olarak ele alır. Paket, bölgedeki tüm uyuşmazlıkların çözümlenmesini hedeflemektedir.⁹⁵

Amerika'nın Azerbaycan'a Yardımları ve Dağlık Karabağ Uyuşmazlığı

1992 yılında Kongre'nin Özgürlüğü Destekleme Yasası'na (FSA) değişiklik getiren 907. sekiyonu kabul etmesi üzerine, Amerikan Hükümeti uzun bir müddet, Azerbaycan'a resmî yardım yapamamıştır.

Son zamanlara kadar, Azerbaycan'a yönelik ancak bazı NGO'lar (hükümetSEL olmayan örgütler) tarafından organize edilebilen gayri resmî Amerikan yardımları yapılabilmıştır. Sözü edilen gayri resmî yardımların organizasyonu, büyük ölçüde Amerikan petrol ve enerji şirketleri tarafından düzenlenmiştir. 1992'den başlayarak, Amoco, Nahçıvan Özerk Bölgesinde AmeriCrane tarafından gerçekleştirilen aş

⁹⁴ Bkz. Naira Melkounian, "The Nagorno-Karabakh Conflict and the New Geopolitical Realities of the Caucasus", CSIS (Center for Strategic and International Studies) Russian and Eurasian Program, <http://www.csis.org/ruseura/cs980302.html>, (2 Mart 1998).

⁹⁵ Emil Danielyan, "Caucasus peace and integration still seen as far off", RFE/RL, (4 Ekim 2000).

faaliyetlerini desteklemiş,⁹⁶ 1996'nın başında Mobil, yetimhanelerdeki çocuklara yönelik bazı yardım faaliyetlerini organize etmiştir.⁹⁷ Azerbaycan'daki AID (Amerikan Uluslar arası Yardım Ajansı) faaliyetleri, doğal olarak, FSA-907. seksiyonunun sınırlamalarına takılmıştır. SC-US (Save the Children/U.S.) tarafından oluşturulan bir yardım şemsiyesi⁹⁸ kapsamında yapılan aktiviteler, AID tarafından finanse edilmiş ve bu AID yardımları altı Amerikan NGO'suna aktarılmıştır. SC-US'un Bakü ofisi, AID fonlarının kullanılmasında bir miktar söz sahibiydi. Çünkü, AID'nin Azerbaycan'da misyonu bulunmamaktaydı. Azerbaycan'daki AID programlarının denetiminden, Erivan'da kurulmuş olan, AID'nin bölge ofisi sorumluydu. Bu durumun yaratabileceği politik hassasiyet düşünülerek, çoğunlukla Bakü'deki Amerikan Büyükelçiliği'nin politik ve ekonomik konulardan sorumlu diplomatik misyon memurları, yardım kararlarını vermişlerdir.⁹⁹

907. seksiyon, insanî aktivitelerin hükümet kuruluşları tarafından değil de özel sektör ve hükümet dışı kuruluşlar tarafından sürdürülmesine mâni olmuyordu; ancak bu yasa, örneğin Adventist¹⁰⁰ Kalkındırma ve Yardım Kurumunun (ADRA) devlete ait topraklar üzerinde yaşayan, yerlerinden edilmiş (zorunlu göçe maruz bırakılmış) insanlara seralar inşa etme faaliyetleri için AID fonlarından yararlanmasını engellemiştir. Uluslar arası Kurtarma Komitesi (IRC), kendi hissesine düşen AID fonlarını, Azerbaycan Hükümetine ait cephaneliğin akan damını tamir amacıyla kullanamamıştır. FSA-907, yardımların daha iyi kullanılması konusunda Azerî Hükümetini destekleyecek yardımlar yapılmasını da engellemiştir. Relief International, mültecilere ve zorunlu iç göçe maruz kalanlara, Azerî Hükümeti'nin programlarından tamamen ayrı olarak, tıbbi yardımlarda bulunmak zorunda kalmıştır.¹⁰¹ Şüphesiz bu örnekleri daha da arttırmak mümkündür.

Resmî Amerikan yardımları, esas itibarıyla piyasa ekonomisine geçişi kolaylaştırmak ve demokratikleşmeyi sağlamlaştırmak amacıyla yapılmaktadır. Öyle olmasına rağmen, bu tür reformları hayata geçirme konusunda çok istekli olan Azerbaycan, uzun müddet FSA-

⁹⁶ S. Neil MacFarlane ve Larry Minear, "Humanitarian Action And Politics: The Case Of Nagorno-Karabakh", Occasional Papers #25, The Thomas J. Watson Jr. Institute for International Studies, (Brown University, 1997), s. 51.

⁹⁷ İbid., s. 52.

⁹⁸ Bu yardım şemsiyesine katılanlar, Amerikan-Sovyet İlişkileri Enstitüsü (ISAR), Uluslar arası Kurtarma Komitesi (IRC), Relief International, World Vision, ARC ve CARE kuruluşlarıydı.

⁹⁹ S. Neil MacFarlane ve Larry Minear, "Humanitarian Action And Politics: The Case Of Nagorno-Karabakh", s. 52.

¹⁰⁰ Bir Hıristiyan mezhebi.

¹⁰¹ S.Neil MacFarlane ve Larry Minear, "Humanitarian Action ...", s. 53.

907. seksiyonunun öngördüğü müeyyidelere maruz kalmıştır.¹⁰² Üstelik, FSA kapsamında verilen yardımlar, büyük ölçüde insanî amaç taşımaktadırlar.¹⁰³

FSA-907'nin öngördüğü müeyyidelerin sadece bir koşula bağlı olarak ortadan kaldırılabilmesi mümkündür. Buna göre, Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ ve Ermenistan'a uyguladığı tüm ablukaları ortadan kaldırma ve her türlü kuvvet kullanma tehdidinde bulunmaktan vazgeçme yönünde bir tutum değişikliği içinde bulunduğu Başkan tarafından tespit edildiğinde ve Kongreye bildirildiğinde, bu ve bunun gibi yasalar çerçevesinde Azerbaycan'a uygulanan engel ve yasaklar ortadan kaldırılabilir.

ABD Kongresi, seksiyon 907'de bazı istisnalara izin vermişti; ancak gerek Bush yönetimi (1989-1992), gerekse Clinton yönetimi (1993-2000),¹⁰⁴ yasanın bu maddesinin ABD'nin çıkarlarına ters düştüğünü ifade etmiş olmalarına rağmen, uygulama 2001 sonuna kadar durdurulamamıştır. Bu uygulamada haklı bir yön bulmak gerçekten de olanaksızdı. 2000 yılı bütçesinde, FSA kapsamındaki yardımlar için 835 milyon Dolar ayrılmıştı. Bu yardımdan Ermenistan'ın payına düşen miktar, 102 milyon Dolar olmuştur. 1992-1999 arasında Ermenistan bu yardımdan toplam 730 milyon Dolar alırken, Rusya Federasyonu 2.6 milyar Dolar gibi, oransal olarak düşük bir pay almıştır. Yaklaşık 147 milyonluk nüfusuyla Rusya, 3 milyonluk Ermenistan'ın 50 katı büyüklükte olmasına rağmen, alınan yardımlar itibarıyla aralarındaki fark 3,5 kattır.

ABD, FSA kapsamında, yeni bağımsızlığına kavuşmuş 12 ülkeye yardım vermektedir. Verilen yardımlar nüfuslarına oranlandığında, Ermenistan, Gürcistan ve Ukrayna bu yardımlardan diğer dokuz ülkeye göre daha büyük oranda pay almaktadırlar.¹⁰⁵

¹⁰² Moskova Ermenistan'ı ve dolayısıyla Dağlık Karabağ Ermenilerini askerî ekipman açısından destekleyip güçlendirirken, Washington, bir taraftan Ermenistan'a insani yardım yapmış ve diğer taraftan da bu yasadaki dolaylı Azerbaycan'a müeyyide uygulayarak onu güçsüzleştirmiştir.

¹⁰³ William Taylor, "Earmarks and Exclusions- The Ins and Outs of U.S. Assistance to Azerbaijan", Betty Blair tarafından yapılan görüşme, *Azerbaijan International*, (Kış, 2000).

¹⁰⁴ Clinton yönetimindeki üst düzey yetkililerden, Avrupa ve Kanada İşlerinden Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı Marc Grossman ve Dışişleri Bakanlığının Yeni Bağımsızlaşan Devletler Üzerine Özel Danışmanı Stephen Sestanovich, bu yasanın ABD'nin bölgedeki çıkarlarına uymadığını, 1998'de, Kongre'nin Uluslararası Ekonomik Politika Alt Komitesinin huzurunda dile getirmişlerdir. Azerbaycan'a yönelik Amerikan müeyyidelerinin ortadan kaldırılması, Ulusal Güvenlik eski Danışmanı Zbigniew Brzezinski tarafından da savunulmaktadır. 10 Eylül 1998'de Dış Tahsisatlar Komitesi, seksiyon 907'nin iptalini kabul ettiyse de, Temsilciler Meclisi bunu onaylamamıştır. Ariel Cohen, "Ethnic Conflicts Threaten U.S. Interests In the Caucasus", *The Heritage Foundation Backgrounder*, Sayı. 1222, (25 Eylül 1998), s. 11.

¹⁰⁵ Taylor, "Earmarks and Exclusions ...".

ABD'nin Türkiye'ye ve Azerbaycan'a yardım yapmasını önleyen bir diğer yasa da, "İnsani Yardım Koridoru Yasası"dır.¹⁰⁶ Sözü edilen yasa, Amerikan insani yardımlarının bir üçüncü ülkeye gitmesini engelleyen devletlere yardım yapılmamasını öngörmektedir. Bu yasa da benzerleri gibi, Ermeni lobisi tarafından tasarlanmış ve büyük ölçüde Türkiye'yi hedeflemiştir. Zira, Türkiye de Azerbaycan ile birlikte Ermenistan sınırını kapalı tutmakta ve giriş çıkışa izin vermemektedir. Türkiye'nin bu kararının ardındaki gerekçe, Ermenistan'ın, Azerilere karşı etnik temizlik kampanyası yürütmüş olan Dağlık Karabağ Ermenilerini desteklemesi olmuştur; ancak bu yasa Türkiye'ye karşı tatbik edilememiştir, çünkü Clinton yönetimi, ABD'nin ulusal menfaatlerini baz alarak "waiver" (uygulamadan vazgeçme) yetkisini kullanmıştır. Zaten Türkiye de, artık eskisi gibi çok fazla Amerikan yardımları almıyordu.¹⁰⁷

9 Kasım 1997 tarihinde, Kongre üyeleri Frank Pallone, John Fox ve Brad Sherman, Transkafkasya bölgesi için önemli bir yasa oluşturulması girişiminde bulundular.¹⁰⁸ Öngörülen yasanın adı, "1997-ABD'nin Kafkasya Politikası Yasası" dır. Bu yasa tasarsının hedefi, "bağımsızlık, egemenlik, demokratik hükümet ve insan haklarına saygının geliştirilmesi ve güçlendirilmesi" ve bu doğrultuda "Azerbaycan'ı Ermenistan'a uyguladığı ablukayı kaldırması hususunda zorla ikna etmek" olarak belirlenmiştir.¹⁰⁹ Sözü edilen yasaya göre, ABD'nin bölgeye yönelik politikası, "bölgesel uyuşmazlıkların çözümüne, tüm ablukaların kaldırılmasına ve kapalı sınırların tekrar açılmasına aktif destek vermek" şeklinde olmalıydı. Dolayısıyla, ABD yardımlarından yararlanabilmek için uyulması gereken asgarî kurallar şu şekilde belir-

¹⁰⁶ Bahsedilen yasa, Kongreden 1996'da geçmiştir. Bu yasaya istinaden, Temsilciler Meclisi'nin 22 üyesi, 18 Aralık 1997'de Başkan Clinton'u uyarak, Türkiye'nin Ermenistan'a uyguladığı ambargonun sona erdirilmesi için baskıda bulunulmasını istediler. Bu istek, dönemin Türkiye Başbakanı Mesut Yılmaz ve Başkan Clinton'un görüşmelerinden hemen önce dile getirilmiştir. Temsilciler Meclisi'nin 22 üyesi, Clinton yönetiminin, adı geçen yasanın zorlayıcı gücünün harekete geçirilmesine ilişkin olumsuz tutumunu doğru bulmaktaydılar. Zira, bu 22 üyeye göre, yönetimin bu politikası, Türkiye'nin Ermenistan'a yönelik tutumunu meşru görmek anlamına geliyor; üstelik ambargo, abluka gibi cezalandırma yöntemleri, ABD'nin serbest piyasa amaçlarına da uygun düşmüyordu. "Members of Congress Call on President Clinton to Demand an End to Turkey's Blockade of Armenia", <http://www.aaainc.org/press/archive97/12-18-97.htm>, (18 Aralık 1997).

¹⁰⁷ Güler Köknar, "US Policy in the Caucasus- Lead, Follow Or Get Out Of The Way?", <http://www.turkiye.net/konuk/ataa2.htm>.

¹⁰⁸ Aynı Kongre üyeleri, 28 Mayıs 1998 tarihinde yaptıkları açıklamada, sözde Dağlık Karabağ Cumhuriyeti'nin tüm dünya tarafından tanınmasının gerekliliğini ifade etmişler, ABD yönetiminin Azerbaycan taraftarı politikasını ve Stepanakert'i (Hankendi) Azerbaycan'a bağlama niyetini eleştirmişler, AGIT-Minsk Grubu kararlarının yetersizliğini ve demode olduğunu vurgulamışlar ve Azerbaycan ile Dağlık Karabağ arasında doğrudan görüşmeleri desteklemişlerdir. Sarıahmetoğlu, "Kafkasya-Ötesi'ndeki ...", s. 29.

¹⁰⁹ Yasa tasarsının hedefleri detaylı olarak şu şekilde belirtilebilir:

- Bölgede özel yatırımların teşvik edilmesi,
- Bölgenin dünya ile daha yoğun ticari ilişkilere girmesinin sağlanması,

tilmiştir: (a) uluslar arası insan hakları normlarına uygun hareket edilmesi, (b) sınırların açılması ve (c) ekonomik ve ticarî ablukaların kaldırılması. Yasa tasarısında ABD yardımlarının, barış sürecine engel olmadığı müddetçe devam ettirilmesi, yani tarafların gerginliğini artırıcı etkide bulunmaması isteniyordu.¹¹⁰

1997 Malî Yılı'nda, Kongre, kitle imha silâhlarının yayılmasını önlemek, insanî yardım sağlamak, devlet imkânlarının ve sağlık personelinin kullanılmasına izin vermek amacıyla, Nunn-Lugar programına bazı muafiyetler getirmiştir.¹¹¹

Azerbaycan'a verilen Amerikan yardımları konusunda, "Foreign Operations Appropriations Committee" (Dış Operasyonlar Tahsisat Komitesi) Seksiyon 907'ye ilişkin altı kural dışılık belirlemiştir.¹¹² Bunlar: (1) Demokrasiyi destekleme faaliyetleri: Örneğin, seçim yasasının iyileştirilmesi, seçimlere gözlemciler gönderilmesi, zorlayıcı hukukî mekanizmaların kuvvetlendirilmesi gibi. (2) İnsani yardımlar: Örneğin, göçmen ve mültecilere sağlanan değişik insanî yardımlar gibi. (3) "Trade and Development Agency" (Ticaret ve Kalkınma Ajansı) tarafından sağlanan yardımlar: Örneğin, fizibilite çalışmalarıyla yatırım olanaklarının araştırılması gibi. (4) Amerikan Ticaret Bakanlığı'na bağlı Dış Ticaret Servisi tarafından sağlanan yardımlar ki bunlar Amerikan ve Azeri şirketleri arasındaki bağlantıları güçlendirmeyi hedeflemektedir. (5) "The Overseas Private Investment Corporation" (Deniz aşırı Özel Yatırım Kurumu-OPIC) yardımları: Bu kuruluş, Azerbaycan'da yatırım yapmak isteyen müteşebbislere politik risk sigortası sağlamaktadır. (6) Eximbank yardımları.¹¹³

1999 Malî Yılı bütçe görüşmeleri esnasında, Kongre'nin Dış Operasyonlar Tahsisat Komitesi, tüm bu kural dışılıkları, insanî yardımlar adı altında genel ve kapsamlı bir muafiyet altına sokmaya çalışmıştır. Bu komitede 30'a 19 oy ile 907. seksiyonun iptali doğrultusunda karar çıktıysa da, Kongre'de bu tasarı, 231'e 182 oy ile reddedilmiş ve FSA-907 iptal edilememiştir.¹¹⁴

- Açık piyasa ekonomisinin geliştirilmesi,
 - Açık demokratik sistemlerin geliştirilmesi,
 - ABD yardımıyla, bölgesel ekonomik entegrasyonun teşvik edilmesi.
- "Congressmen Pallone, Fox, and Sherman Mandate New US Policy for Caucasus", <http://www.aaainc.org/press/archive97/11-9-97-3.htm>, (9 Kasım 1997).

¹¹⁰ <http://www.aaainc.org/press/archive97/11-9-97-3.htm>.

¹¹¹ http://www.azembassy.com/confil/s907_99.html.

¹¹² Bu kural dışılıklar, 1998 Mali Yılı'nda Senatör Byrd ve Senatör Leahy tarafından tasarı halinde sunulmuştur. Byrd-Leahy Amendment, Azerbaycan'da Amerikan işletmelerinin faaliyetlerine ivme kazandırma amacı güdüyordu. "Section 907 and Azerbaijan-U.S. Relations Introduction", http://www.azembassy.com/confil/s907_99.html.

¹¹³ Taylor, "Earmarks and Exclusions ...".

¹¹⁴ http://www.azembassy.com/confil/s907_99.html.

Kongre'nin 106. birleşiminde, Senatör Sam Brownback, önceden 1998'de Senato Dış İlişkiler Komitesi tarafından kabul edilen "İpek Yolu Stratejisi Yasası'nı" takdim etmiştir.¹¹⁵ İpek Yolu Stratejisi yasa tasarı, seksiyon 907'nin iptal edilmesini öngörmüştür. Senato Dış İlişkiler Komitesi bu tasarıyı da kabul etmiş ve 2000 Mâli Yılı için hazırlanan Dış Operasyonlar Tahsisatı Tasarısının değiştirilmesini teklif etmiştir; ancak Senato'da 53'e 47 oy ile bu değişiklik isteği reddedilmiştir.¹¹⁶

Clinton, başkanlığının son yılında (2000), Kongre'ye Ermenistan'ın ABD'den aldığı yardımların karşılığı olarak uyması gereken yükümlülüklerinden birisini, yani bir diğer BDT ülkesinin toprak bütünlüğüne saldırıda bulunulmaması gerektiğine dair prensibi ihlâl etmeyi sürdürdüğü uyarısında bulunarak şunları söylemiştir:

"Dağlık Karabağ uyuşmazlığı bağlamında Ermenistan Hükümetinin faaliyetleri, Helsinki Son Senedi'nin, 'ülkelerin bölünmez bütünlüğü' ve 'ulusal egemenlik' prensiplerine aykırıdır. Ermenistan, Azerbaycan'daki Dağlık Karabağ ayrılıkçıları askerî ve finansal olarak destekliyor. Ermenistan Silâhlı Kuvvetlerince yardım gören Dağlık Karabağ güçleri, Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ Bölgesini ve onun çevresini işgal altında tutuyorlar."¹¹⁷

Seksiyon 907'ye getirilen yeni bir kural dışılık ise 2001 Mali Yılı'nda kabul edilmiştir. Bu kural dışılık, Transkafkasya'daki devletler arasında "güven oluşturuvcu önlemler" alınabilmesi için organize edilmesi öngörülen yardımları içermektedir. Kısacası, bu tür yardımlar, daha çok Azerbaycan-Ermenistan yakınlaşması için yapılmaktadır. Bu çerçevedeki yardımlar arasında, mayınların ortaklaşa temizlenmesi, gençler için yaz kamplarının organize edilmesi vb. gibi faaliyetler sayılabilir.

Kongre üyesi Bob Livingstone da, Amerika'nın çıkarlarına uymayan seksiyon 907'yi ortadan kaldırmak için birtakım çabalara önderlik etmiştir. Livingstone, Temsilciler Meclisinin Tahsisatlar Komitesinde 907'nin iptalini kabul ettirme yönünde bazı teşebbüslerde

¹¹⁵ İpek Yolu Stratejisi Yasası, Senatör Sam Brownback, Senatör Gordon Smith ve Temsilciler Meclisi Uluslar arası İlişkiler Komitesi Başkanı Benjamin Gilman tarafından kaleme alınmıştır. Bu yasa, Transkafkasya'da üç aşamalı bir plân öngörmüştür:

- Transkafkasya'daki üç devletin bağımsızlıklarının, egemenliklerinin ve demokratik rejimlerinin güçlendirilmesi,
- Dağlık Karabağ gibi uyuşmazlıklarda ABD angajmanının artırılması,
- Yaşayabilir bir Doğu-Batı ekseni yaratılabilmesi için, piyasa reformlarının ilerletilmesi ve enerji kaynaklarının, iletişimin ve ulaşım bağlantılarının güvenliğinin sağlanması. Cohen, "Ethnic Conflicts Threaten U.S. Interests In the Caucasus", s. 1.

¹¹⁶ http://www.azembassy.com/confil/s907_99.html.

¹¹⁷ http://www.azembassy.com/confil/s907_99.html.

bulunmuştur. Tasarı Meclise geldiğinde ise, Ermeni-Amerikan lobisi, seksiyon 907'nin bir Amerikan yasası olarak varlığını koruması için ağırlığını koymuş ve bunda da başarılı olmuştur; ancak bu aşamada Kongre üyelerinin görüşlerinde Azerbaycan lehine bazı değişimler de hissedilmeye başlanmıştır. Burada amacımız Kongre içindeki Ermeni lobisi etkinliklerine birer birer değinmek değildir.¹¹⁸ Ermeni lobisi, büyük ölçüde bölgede *status quo*'nun devam etmesini savunmuş ve yalnız Ermenistan ile Dağlık Karabağ'ın verecekleri tavizlerle barışın tesis edilemeyeceğini Amerikan yetkili makamlarına kabul ettirmeye çalışmıştır.¹¹⁹

Sonunda, 24 Ekim 2001 tarihinde ABD Kongresi, Başkan'a FSA-907. seksiyonun uygulanmasını durdurma yetkisi vermiştir. Böylece, Azerbaycan'a yönelik ayrımcı ABD müeyyideleri de ortadan kaldırılabilecekti.¹²⁰

Amerika'nın Kafkasya politikası göstermiştir ki, Başkan sistemden soyutlanabilen serbest bir iradeye sahip değildir. Yani Başkan, gelişen ulusal çıkar algılamasına rağmen, sistemin içinden, özellikle de etnik lobilerden gelebilecek olası tepkileri hesaba katarak, 907. seksiyonun iptali sürecini bir türlü başlatamamıştır. Ancak, ABD'ye karşı düzenlenen 11 Eylül terörist saldırıları yeni bir dönüm noktası oluşturmuştur. Başkan, bu süreci, siyasal sistem, terörizme, her türlü şiddet hareketlerine ve bu sonuçları doğurabilecek tüm ulusal ve uluslar arası uyuşmazlıklara karşı oldukça tepkiliyken ve bunların bir an önce çözümlenmesi herkes tarafından beklenirken başlatabilmiştir. FSA-907. seksiyonun uygulanması, Kongrede, Dış Operasyonlar Tahsisatı Tasarısı görüşmeleri yapılırken Başkana verilen yetkiye dayanarak,¹²¹ Başkan Bush tarafından 25 Ocak 2002 tarihinde durdurulabilmiştir.

ABD'nin Minsk Grubu nezdindeki Eş Başkanı Perina'ya göre, ABD Senatosu'nun FSA-907'nin waiver'ını (vazgeçilmesini) onaylaması, büyük ölçüde 11 Eylül saldırılarının bir sonucudur. Perina'ya göre, o günden sonra dünya gerçekten değişmiştir. Bu değişimden en çok nasibini alacak bölgelerin başında Transkafkasya gelmektedir.

¹¹⁸ Ermeni lobisinin Amerikan dış politikasına etkileri hakkında detaylı bilgi almak için bakınız: Tayyar Arı, *Amerika'da Siyasal Yapı, Lobiler Ve Dış Politika*, 'Türk, Yunan, Ermeni, İsrail ve Arap Lobilerinin ABD'nin Dış Politikasına Etkileri', (İstanbul: Alfa, 2000), ss. 273-277.

¹¹⁹ Robert E. Berls, Jr., "Is the Armenian-American Lobby Serving Armenia's Long-Term Interests?", http://www.azembassy.com/confil/s907_99.html.

¹²⁰ Fariz İsmailzade "Finally!!!", Editorial, *Azeri Voice, Community Newsletter for Azeri-Americans*, Cilt. 1, Sayı. 4, (Sonbahar, 2001), s. 1.

¹²¹ Bu yetki, Aralık 2002'ye kadar, bu yasanın uygulanmasını durdurma imkânı sağlamaktadır. Bu yetkinin verilmesinin ardından, ancak 25 Ocak'ta, Başkan kendisine verilen yetkiyi kullanarak müeyyidelerin uygulanmasını durdurmuştur (waiver).

.....
 •••••
Dağlık Karabağ
uyuşmazlığı konusunda,
Amerikan siyasal
sisteminde 1991-1994
arası dönemde verilen
kararların iç politika ve
dış politika açısından risk
seviyelerinin oldukça
düşük olduğu
görülmektedir.
 •••••

Washington'da, son zamanlarda bu tür uyuşmazlıkların ve problemlerin çözülmesi konusunda büyük bir ivmenin ortaya çıktığı hissedilmektedir. Bu tür problemlerin kısa zamanda halledilmesi ve karşılaşılabilecek diğer problemlerle ilgilenilmesi gerekmektedir.¹²²

Bu aşamada, Azerbaycan-ABD arasındaki terörizm karşıtı işbirliğinin daha da kuvvetlenmesi beklenebilir. Azerbaycan,

ABD'nin teröre karşı operasyonunu kuvvetli bir şekilde destekleyerek, Amerikan güçlerine, Afganistan'daki operasyonu sürdürmek için gereken tüm kaynakları sağlamış ve transit geçiş koridorlarını açmıştır. Azerbaycan, aynı şekilde ABD'nin ASALA ve PKK gibi terör örgütlerine karşı mücadelesini de yürekten desteklemektedir.¹²³ Tabiatıyla, 907'nin uygulanmasının durdurulması (waiver), Azerbaycan ve ABD arasında zaten mevcut olan ekonomik bağların, özellikle enerji sektöründe daha da geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.¹²⁴

Güncel Gelişmeler Çerçevesinde Genel Değerlendirme ve Sonuç

Dağlık Karabağ uyuşmazlığı konusunda, Amerikan siyasal sisteminde 1991-1994 arası dönemde verilen kararların iç politika ve dış politika açısından risk seviyelerinin oldukça düşük olduğu görülmektedir. Ancak, bahsedilen dönemde tarafsız veriler ve yeterli enformasyon gelmeden tepki gösterilmiştir. Genelde bölgeye yönelik Amerikan politikası, güçlü Ermeni lobisinin istekleri ve önceliklerine göre, belirlenmiştir. Kongre'de, Azeri tarafının temsilcisi olarak çok az tanık dinlenilerek bir takım kararlar veriliyordu. Bölgeye giden Amerikan heyetleri, Azerbaycan'a uğramadan sadece Erivan merkezli olarak soruşturma ve araştırmalarını yürütüyorlardı.¹²⁵ 1992'de Kongre'de kabul edilen FSA-

¹²² U.S. Department of State's Office of International Information Programs, "Negotiations over Nagorno-Karabakh at Sensitive Stage, 'Nov. 4: OSCE Minsk Group Co-Chairs press conference in Baku'", (6 Kasım 2001), <http://usinfo.state.gov>.

¹²³ Bu doğrultuda, Azerbaycan ABD'nin terörist olarak nitelediği, Ermeni asıllı Amerikalı Mourad Topalian'a ceza prosedürünü işletmesinden memnunluk duymaktadır.

¹²⁴ Javid Huseynov, "ASA greets Azerbaijanis with ...", s. 4.

¹²⁵ Mindreau, "U.S. Foreign Policy ...", s. 9.

907. seksiyon bu ortamda alınmış bir karardı ve bu anlamda yanlı ve haksızdı.

Daha sonra, Clinton yönetiminin iktidara gelmesiyle, Amerikan siyasal sisteminde incelediğimiz konuyla ilgili olarak risk alma oranı artmış ve gelen enformasyona dayanarak, ulusal çıkar aralığı genişlemiştir. 1994'den itibaren genişleyen çıkar aralığına paralel olarak daha öncekinden farklı tepkiler vermeye başlandı. Örneğin, Mart 1994'te, Clinton yönetiminin isteği üzerine, Temsilciler Meclisi Dış İşleri Komitesi Başkanı, Azerbaycan'a uygulanan yardım yasağını ortadan kaldırmayı teklif eden, H.R. 3765 sayılı tasarını hazırladı. Ancak, bu tasarı, Ermeni taraftan temsilcilerin güçlü muhalefetiyle karşılaştı ve başarısız oldu.¹²⁶ Amerikan siyasal sistemi içinde önce Amerikan yönetimi (yürütme organı), bölgedeki Amerikan çıkarlarının farkına varmıştır.¹²⁷ Bu "fark ediş" çok miktarda, çeşitli ve daha tarafsız bilgilere dayanmaktaydı. Bundan sonra, farkında olunan hususlar dikkate alınarak, bölgesel gelişmelere daha dikkatli bir gözle bakılmaya başlanmıştır. Amerika kendi çıkarlarının farkına varmışsa da, daha önce de belirttiğimiz gibi, içten¹²⁸ ve dıştan gelen¹²⁹ bir takım ilâve risklere de göğüs germek durumunda kalmıştır.

"Fark ediş aşaması", aynı zamanda, Amerikan siyasal sisteminin rutin kararlardan sıyrılarak, o zamana dek görülmemiş olağanüstü bir takım kararlar alınmasının gereğini fark etmesi sürecini de içinde barındırmaktadır.

"Fark ediş aşaması"nın ardından bilinçlenme başlamıştır. Fark edilen hususlara dayalı olarak alınan kararlar, yukarıda bahsettiğimiz tepkilere rağmen devam ettirilecek miydi? Şurası açıktır ki, en azından ABD yönetimince alınan riskler,¹³⁰ Amerika'nın bölgeye yönelik bilgisini

¹²⁶ Svante E. Cornell, "Undeclared War", The Nagorno-Karabakh Conflict Reconsidered", Journal of South Asian and Middle Eastern Studies, Cilt. 20, Sayı. 4, (Sonbahar, 1997), http://scf.usc.edu/~baguirov/azeri/svante_cornell.html.

¹²⁷ Amerikan siyasal sistemindeki karar vericiler ve diğer yetkililerin uyumsuzluk konusu ve bölgedeki gelişmelerin gidişatı hakkında doyurucu bir bilgi seviyesine, bahsedilen dönem itibarıyla da ulaşabildiklerini söylemek abartı olur. Örneğin, Amerikan Kongresi'ndeki bazı temsilcilerin uyumsuzluk hakkındaki bilgisizliklerini sembolize eden şu ifade, Demokratların New Hampshire temsilcilerinden Dick Swet'e (1994) aittir: "Azerbaycan orduları Dağlık Karabağ'ın işgalini sürdürdükleri müddetçe ve Ermenistan Cumhuriyeti'ne yönelik saldırgan tutum ve davranışlarını terk etmedikçe, bu ülkeye yapılacak Amerikan yardımlarının engellenmesini doğru buluyorum." Halbuki bu sırada tam tersine, Azerbaycan toprakları, Ermeni güçleri tarafından işgal altında tutuluyordu. Cornell, "Undeclared War", ...".

¹²⁸ Etnik kamuoyunun potansiyel tepkileri ve bunların politikacıların siyasî geleceklerine yönelik yaratabileceği olası tehditleri kastetmekteyiz.

¹²⁹ Rusya'nın zaten var olan ve olası tepkileri bu çerçevede düşünülebilir.

¹³⁰ Bu risklerin arasında şüphesiz, Amerika'ya coğrafi olarak çok uzak ve Amerika açısından o zamana kadar pek tanınmayan bir bölgede, bu denli bir angajmanın taşıdığı olası her türlü risk düşünülebilir. Azerbaycan'ın

artırmış, dolayısıyla bilinçlenmeyi de beraberinde getirmiştir. Bilinçlenme ise, Amerika açısından daha önceleri bilinmeyen yeni faaliyet fırsatlarını ortaya çıkarmıştır. Şüphesiz eğer Amerika daha önceki ilgi ve bilgisiyle hareket etseydi, bu fırsatların çoğundan yararlanamayacaktı.

Amerikan siyasal sisteminin, bölgeden aldığı mesajların bilincinde olduğu ve ABD'nin barış sürecinde etkinliğe sahip olduğu dönemlerde, mesajların yorumlanmasında Ermeni lobisinin etkinliği nispeten azalmış da olsa kısmen devam etmiştir. Bilinçlenme sürecinin gerçekleşmesini sağlayan araçların başında, şüphesiz Amerikan menşeli petrol ve enerji şirketleri gelmektedir. Dolayısıyla bu aşamadan sonra, bölgeye yönelik Amerikan dış politikasının belirlenmesinde petrol lobisi¹³¹ etkili olmaya başlamıştır. Bu dönemde, Amerika'nın tepkilerinin çıkar algılaması ile uygun olup olmadığı denetlenmeye başlandı. Acaba verilmiş ve verilecek olan kararlar, yeni çıkar yelpazesine uyum içinde miydi? Bu şekilde, Amerikan siyasal sisteminin daha önce vermiş olduğu kararların (örneğin FSA-907. seksiyon gibi), yeni çıkar algılamasıyla uyumlu olup olmadığı test edilmeye başlanmıştır.

ABD'de George W. Bush yönetiminin iş başına geldiği dönemde, zaten Amerikan siyasal sisteminde Dağlık Karabağ uyuşmazlığına ilişkin bir bilinçlenme başlamıştı. Bu süreci tersine çevirmek mümkün değildi. ABD, problemlili başkanlık seçimleriyle ilgilenirken ve tüm dünya gözlerini bu meseleye dikmişken, Amerika'nın bölgeye yönelik ilgisinde kısmi bir düşüş yaşandı. Rusya ise bu fırsattan istifade ederek, Kafkasya'daki söylem ve faaliyetlerini oldukça sertleştirmiştir;¹³² ancak Bush yönetimi iş başına geldikten sonra, kısa süre içinde Dağlık Karabağ uyuşmazlığını çözmek için barış görüşmelerini yeniden canlandırmaya çalıştı.¹³³

Washington'daki Büyükelçisi Hafız Paşayev'in de bir röportajda belirttiği gibi, kendisi göreve başladığında, bölgeyi Ermeni etnik azınlıktan başka hemen hiçbir Amerikalı bilmiyordu. Azerbaycan-Amerika ilişkileri diye bir şeyden bahsedilmiyordu. Alima Bisenova, "Azerbaijan Ambassador Hafiz Pashayev Discusses Oil, Diplomacy and Regional Conflicts", *Washington Report on Middle East Affairs*, Cilt. 20, Sayı. 3, (Nisan, 2001), s. 47.

¹³¹ Amoco petrol şirketinin Avrasya operasyonları müdürü Don Stacy'nin önderliğinde, Amerikan petrol şirketleri, "Foreign Oil Companies Group" (Dış Petrol Şirketleri Grubu) çerçevesinde petrol konusunda lobicilik faaliyetlerine başlamışlardır. Joseph, "Pipeline Diplomacy ...", s. 9.

¹³² Özellikle Gürcistan politikasını sertleştiren Rusya, bu ülkeye, Çeçen savaşçılara yardım ettiği ve sınırlarından serbestçe geçişlerine izin verdiği gerekçesiyle doğal gaz akışını kesip, vize uygulamaya başlamıştır.

¹³³ Başkan Bush göreve gelir gelmez, taraflara yazdığı mektupta, sorunun bir yıl içinde çözümleneceğini ümit ettiğini ifade etmekteydi. Bu mektup, yeni yönetimin Clinton yönetimine göre meseleye yönelik çok daha aktif bir dış politika çizgisinden bakacağına dair bir işaret olarak yorumlanmıştır. Aslanlı, "Tarihten Günümüze ...", s. 425.

Genel anlamda, Amerika'daki etnik lobilerin etkinliğinin ikinci plâna düştüğü aşamaya, 11 Eylül'deki saldırılardan sonra ulaşılmıştır. Dışişleri Bakanı Powell, saldırılardan sonra Kongreyi uyararak Azerbaycan'a yönelik uygulanan yaptırımların ortadan kaldırılmasını istedi. Powell, Azerbaycan'ın terör karşıtı harekete olan desteğini, hava sahasını Amerikan uçaklarına açtığını, hava üslerini Amerika'nın hizmetine verdiğini ve Amerika'ya istihbarat desteği sağladığını hatırlattı. Senato'da dış operasyonlar üzerinde görüşmeler yapılırken, Senatör Sam Brownback'in 907. sekiyonda, Başkan Bush'a Azerbaycan için uygulanan müeyyidelerin kaldırılması konusunda daha geniş yetkiler veren bir değişiklik yapılması önerisi kabul edildi. 907. sekiyonun orijinal hâlini kaleme alan Dış İlişkiler Komitesi üyesi Senatör John Kerry bile bu değişikliğin yapılmasının gerekliliğini kabul edenler arasındaydı.¹³⁴

11 Eylül saldırıları, bazı analizcilere göre, Amerika'nın Kafkasya ve Orta Asya'ya yönelik stratejik hesaplarını büyük ölçüde değiştirmiştir ya da değiştirecektir. Her şeyden önce, bu analizcilere göre Orta Asya'nın önemi, Kafkasların göreceli önemini aşmıştır. Bunun anlamı, bundan sonra Kafkaslarda Rusya'nın daha etkin olabileceğidir. Yapılan analizlere göre, Afganistan'da varlığını tesis eden Amerika'nın Azerbaycan'ın çıkış kapısı olarak kullanılmasına duyduğu ihtiyaç bundan böyle azalabilir. Özellikle Afganistan müdahalesinden sonra ABD'nin, önemli bir potansiyele sahip olan, Kazakistan'a ait Kaşagan petrol kaynaklarını kontrol edebilmesi kolaylaşmıştır.

Ancak, gözlemediğimiz kadarıyla, Azerbaycan, Rusya ve İran'a yaklaştıkça, ABD de Dağlık Karabağ sorununun çözümlenmesi meselesine neredeyse öncekinden daha fazla önem verir olmuştur. Azerbaycan-Rusya yakınlaşması yeni bir olgu değildir. Nitekim bunun sinyalleri daha 2001 yılının başlarında alınabiliyordu. ABD yönetiminin sorunun çözümü konusunda son zamanlarda tekrar hissedilmeye başlayan aktif politikaları, Ocak 2002'de Aliyev'in Moskova'ya yaptığı resmî ziyaret ile aynı döneme rastlamaktadır. Azerbaycan ve Rusya liderleri bu ziyaret esnasında, Gabala (Gebele) radar istasyonu konusunda ciddi adımlar attılar. İstasyonun bundan böyle, "Enformasyon-Analiz Merkezi" olması kararlaştırıldı. Azerbaycan'ın Rusya'ya 10 yıllığına kiraya verdiği ve yıllık yedi milyon Dolar kira bedeli alacağı bu merkez, Rusya açısından çok önemlidir. 1985'de kurduğu ve son görüşmelere göre, 1,500'den fazla personel bulunduramayacağı istasyonda Rusya, Güney Yarım Küre'deki kıtalararası balistik füzeleri izliyor. Bu görüşmelerde taraflar daha pek çok konuda fikir birliğine vardılar. BDT'nin kuru-

¹³⁴ Miles A. Pomper, "Adversity for Ethnic Lobbies", *CQ Weekly*, (27 Ekim 2001), s. 2558.

luşunun 10. yıl dönümü toplantılarında, Rusya ve üç Transkafkasyalı liderin bir araya gelmesi teklifi Azerbaycan tarafından kabul edildi. Rusya, Bakü-Tiflis-Ceyhan projesine katılmak isteyen Lukoil ve Ukos firmalarına verdiği desteğini somutlaştırdı. Taraflar, Hazar'ın statüsü konusunda fikirsel yakınlık içinde olduklarını gösterdiler. Aralarında, enerji meselesi üzerine ve genel ekonomik konularda iş birliği yapma amacını belirginleştirmeye çalıştılar.¹³⁵ 11 Eylül saldırılarından sonra, Amerika'nın AGİT-Minsk Grubu Eş Başkanı Perina, yaptığı açıklamada şunu belirtmiştir: "Dağlık Karabağ uyuşmazlığının çözümünde anahtar rol ne Washington'un ne de Moskova'nındır, bilakis bölgenin kendisine aittir."¹³⁶

Nitekim Afganistan müdahalesi, Transkafkasya'da unutulmaya yüz tutmuş düşmanlıkları yeniden alevlendirmiştir. Amerika'ya hava sahalarını açan bu ülkeler, terörizme karşı destek yarışına girdiler. Azerbaycan, Ermenistan ve Karabağ'ı "haydut devlet" olmakla ve ABD'nin terörist örgüt listesinde yer alan 28 örgütten biri olan PKK'ya bağlı militanları barındırmakla suçlarken, Ermeniler de Azerbaycan'ın Usame bin Ladin'i desteklediğini iddia ediyorlar. Bölgede iş birliği sinyalleri zayıflarken, istikrarın önemi daha da arttı. Bu da ABD ile Rusya'nın bölgesel uyuşmazlıkların çözümü üzerinde iş birliği yapma ihtimalini güçlendirmektedir.¹³⁷

2003 yılı başlarında Koçaryan'ın ve yine aynı yılın Ekim ayında Aliyev'in, ülkelerinde yapılacak seçimler nedeniyle bir takım tavizleri kolaylıkla veremeyeceklerinin farkında olan ABD, uyuşmazlık taraflarını kısa zamanda köklü bir çözüme ulaştırabilmek için büyük çaba harcamaya devam edecektir.¹³⁸

¹³⁵ Gülnara İsmailova, "Russian - Azerbaijan Relations Developed Into Strategic Partnership", *Central Asia Caucasus Analyst*, (30 Ocak 2002), s. 8.

¹³⁶ "U.S. Wants Karabakh Conflict Resolved In 2002", Liz Fuller tarafından hazırlanmış haber, RFE/RL, Cilt. 5, Sayı. 3, (17 Ocak 2002).

¹³⁷ Onnik Krikorian, "Afgan War Opens Old Wounds In The Caucasus", <http://www.oneworld.am/journalism/articles/gemini911.html>.

¹³⁸ "U.S. Wants Karabakh ...".